

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

СЕМЕНОГ АНДРІЙ ЮРІЙОВИЧ

УДК 336:330.342:338.28:004.67](043.5)

**ЦИФРОВІ ФІНАНСОВІ ПОСЛУГИ
В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ**

Спеціальність 08.00.03 – Економіка та управління національним господарством
08.00.08 – Гроші, фінанси і кредит

РЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Суми – 2024

Дисертація є кваліфікаційною науковою працею на правах рукопису.

Робота виконана на кафедрі фінансових технологій і підприємництва Сумського державного університету Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант – доктор економічних наук, професор *Школьник Інна Олександрівна*, Сумський державний університет Міністерства освіти і науки України, проректор з науково-педагогічної роботи.

Опоненти:

доктор економічних наук, старший дослідник *Вишневський Олександр Сергійович*, Інститут економіки промисловості Національної академії наук України, заступник директора з науково-організаційної роботи;

доктор економічних наук, професор *Дубина Максим Вікторович*, Національний університет «Чернігівська політехніка» Міністерства освіти і науки України, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування;

доктор економічних наук, професор *Коваленко Юлія Михайлівна*, Державний податковий університет Міністерства фінансів України, професор кафедри фінансових ринків та технологій;

Захист дисертації відбудеться «06» березня 2024 року о 13 год 00 хв на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 55.051.06 у Сумському державному університеті за адресою: 40000, м. Суми, вул. Петропавлівська, 57, зала засідань вченої ради.

Із дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Сумського державного університету за адресою: 40007, м. Суми, вул. Харківська, 116 та на сайті репозитарію університету за електронною адресою: essuir.sumdu.edu.ua.

Реферат розісланий «05» лютого 2024 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради,
доктор економічних наук, професор

А. О. Бойко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. В умовах розгортання у світі «Четвертої промислової революції» успішна стратегія економічного зростання країни залежить від розбудови цифрової економіки, що інноваційно поєднує технології й людський капітал з відповідною трансформацією форм організації бізнесу, виробництва та реалізації товарів і послуг. Розвиток цифрової економіки тісно пов'язаний із прогресом у цифрових та інформаційних технологіях, активне застосування яких сприяє появі нових мережевих компаній – цифрових платформ. Представлені в різних секторах економіки, такі компанії підривають усталені правила й підходи на ринку, успішно розвивають екосистемні бізнес-моделі, зорієнтовані на цифрову взаємодію та нові способи створення цінності для клієнтів, які очікують насамперед зручних і персоналізованих цифрових продуктів та послуг. Сучасний покупець як представник покоління «цифрових людей» прагне отримати не тільки товар, а передусім сервіс, що дозволяє здійснити вибір товару у зручний час та у зручному місці, за найкращою ціною та можливостями оплати, з гарантією якості, сервісного обслуговування й технічної підтримки. Чим швидше цифровізується суспільство, тим більшою мірою зростає роль цифрових послуг в усіх сферах суспільного життя, поступово трансформуючись від власне сервісних та допоміжних до таких, що формують основний грошовий потік будь-якої організації.

У відповідь на суспільний запит, зростаючий рівень глобалізації та пресинг цифрової конкуренції спостерігаємо докорінну трансформацію і сфери фінансових послуг. Фінансові технології не лише вдосконалюють окремі складові процесів надання фінансових послуг, а й виступають передусім основою й головним драйвером для створення інноваційних форм фінансового бізнесу як повноцінної заміни традиційних послуг фінансових установ зручними в користуванні цифровими фінансовими послугами фінтех-компаній. Комбінуючи цифрові технології, партнерські бізнес-моделі та переваги сервісних установ, фінтех-компанії змінюють усталені підходи до здійснення грошових переказів, заощаджень, кредитування й інвестування, пропонуючи споживачам широкий спектр цифрових фінансових послуг, підривні характеристики яких і виступають основним фактором успішності суб'єктів ринку фінансових послуг в умовах формування цифрової економіки. Усе це актуалізує важливість системного комплексного дослідження взаємозв'язку між розвитком сфери цифрових фінансових послуг та формуванням цифрової економіки.

Аналіз наукових джерел засвідчує, що в теорії і практиці функціонування цифрової економіки накопичено значний досвід: *обґрунтовано історико-економічні аспекти становлення і розвитку теорії інформаційного та мережевого суспільства як передумови формування цифрової економіки* (Д. Белл, Ф. Вебстер, М. Кастельс, Й. Масуда, Е. Тоффлер та ін.); *окреслено сутність та складові цифрової економіки* (Р. Бухт, О. Захаркін, Д. Тапскотт, Д. Тіколл, Р. Хікс та ін.); *з'ясовано трансформаційну роль цифрових платформ в умовах формування цифрової економіки* (М. Альстин, О. Вишневський,

А. Гавер, Г. Паркер, О. Люльов); *досліджено різновиди цифрових технологій та особливості їх застосування в умовах цифрової економіки*: (Е. Бріньолфссон, Н. Гершенфілд, С. Грінгард, Е. Макафі, К. Шваб та ін.).

Особливості функціонування сфери фінансових послуг представлені в наукових студіях, що присвячені: *характеристиці категорій «послуга», «електронна послуга» та «цифрова послуга»* (К. Гронроос, І. Калачова, Дж. Кохен, Дж. Моу, М. Россі); *аналізу сутності та складових процесу надання фінансових послуг* (М. Дубина, В. Міщенко, А. Шаповалов, І. Школьник, Г. Юрчук та ін.); *становленню й розвитку сфери фінансових технологій* (П. Гомбер, Ю. Коваленко, І. Лончарські, П. Рубанов, К. Скіннер, С. Чишті); *сутності цифрових фінансових послуг* (К. Батіста, О. Девід-Вест, І. Мбіті, Л. Меледі, Л. Перлман та ін.).

Разом з тим у вітчизняних та зарубіжних наукових джерелах відсутній системний підхід до розгляду цифрових фінансових послуг як економічної категорії у взаємозв'язках із поняттями «послуга», «сервіс», «цифрова послуга», «фінансова послуга» та обґрунтування їх ролі і місця у діяльності фінтех-компаній. Актуальною є проблема поглиблення методології впливу фінтеху та цифрових фінансових послуг на трансформацію ринку фінансових послуг, оцінювання рівня сформованості цифрової економіки та рівня цифровізації банків в Україні.

Об'єктивна потреба й економічне значення проведення цілісного дослідження ролі та місця цифрових фінансових послуг в умовах формування цифрової економіки зумовили актуальність теми дисертаційної роботи «Цифрові фінансові послуги в умовах формування цифрової економіки».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до плану науково-дослідних робіт Сумського державного університету: «Моделювання та прогнозування поведінки фінансових ринків як інформаційний базис забезпечення фінансової стійкості та безпеки держави» (номер державної реєстрації 0117U003936); «Економіко-математичне моделювання механізму відновлення суспільної довіри до фінансового сектору: запорука економічної безпеки України» (номер державної реєстрації 0117U003924); «Формування інструментарію детінізації економіки України на основі каузального моделювання траєкторій взаємодії фінансових посередників» (номер державної реєстрації 0120U100473); «Data-Mining для протидії кібершахрайствам та легалізації кримінальних доходів в умовах цифровізації фінансового сектору економіки України» (номер державної реєстрації 0121U100467); «Цифровізація та транспарентність публічних, корпоративних та особистих фінансів: вплив на інноваційний розвиток та національну безпеку» (номер державної реєстрації 0122U000774). До звітів за держбюджетними темами увійшли пропозиції автора стосовно концептуальної моделі надання фінансових послуг у сучасних умовах; значення довіри на ринку сучасних фінансових послуг; впливу платіжних фінансових технологій на рівень тіньової економіки; обґрунтування впливу тенденцій (переваг та ризиків), що визначають

трансформації на ринку фінансових послуг; оцінювання рівня сформованості цифрової економіки та цифровізації банків в Україні.

Мета дослідження – розроблення теоретико-методологічних засад і методичного підґрунтя розвитку сфери цифрових фінансових послуг в умовах формування цифрової економіки.

Поставлена мета зумовлює вирішення таких завдань:

- окреслити діалектичні підходи та інституціональні засади розвитку інформаційного суспільства та інтернет-економіки як передумови формування цифрової економіки;

- систематизувати концептуальні підходи до розкриття змісту та сутності цифрової економіки;

- обґрунтувати роль цифрових платформ у трансформації економічних процесів;

- виділити складові світових рейтингів (індексів) цифрової економіки та її базових інфраструктурних елементів;

- дослідити вплив підривних цифрових технологій на суб'єктів економічної діяльності з позицій переваг і можливостей та потенційних ризиків;

- визначити сучасний стан та рівень розвитку цифрової економіки в Україні;

- охарактеризувати сутність цифрових послуг як складової процесу трансформації сфери послуг під впливом розвитку цифрових технологій;

- уточнити концептуальні підходи до розуміння сутності фінансових послуг та моделі їх надання з урахуванням споживчих властивостей послуг;

- узагальнити підходи до сутнісної характеристики сфери фінансових технологій (фінтеху) та дослідити стан розвитку сфери фінансових технологій;

- розкрити сутність, роль і значення цифрових фінансових послуг як складового елементу фінтех-ландшафту;

- з'ясувати сутність, види, способи реалізації та еволюційну роль цифрового банкінгу у формуванні відкритої цифрової економіки;

- розвинути науково-методичний інструментарій оцінювання ефективності електронно-платіжного сегменту банківського сектора як передумови цифровізації банків в Україні;

- обґрунтувати тренди, що визначають трансформації на ринку фінансових послуг в умовах цифрової економіки;

- визначити вплив BigTech-компаній на трансформацію ринку фінансових послуг;

- охарактеризувати форми та наслідки розвитку коопераційно-партнерських зв'язків між традиційними фінансовими установами та фінтех-компаніями;

- провести оцінку та кластерний аналіз банків за рівнем ефективності електронно-платіжної діяльності;

- здійснити відбір, обґрунтування та аналіз показників цифровізації банків в Україні;

- запропонувати науково-методичний підхід щодо розрахунку інтегральної оцінки рівня цифровізації банківської діяльності в Україні.

Об'єкт дослідження – сукупність економічних відносин, що виникають у сфері цифрових фінансових послуг в умовах формування цифрової економіки.

Предмет дослідження – методологічні засади та методичний інструментарій процесів надання цифрових фінансових послуг та формування цифрової економіки.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становлять фундаментальні положення економічної теорії, теорії фінансів, наукові праці вітчизняних та закордонних учених-економістів, аналітичні матеріали співробітників міжнародних фінансово-економічних організацій, аудиторських та консалтингових компаній, присвячені дослідженню проблем функціонування сфери цифрових фінансових послуг в умовах формування цифрової економіки.

Для розв'язання поставлених завдань і досягнення мети використано комплекс загальнонаукових та спеціальних методів дослідження, зокрема наукової абстракції, аналізу та синтезу, функціонального і системного аналізу, індукції та дедукції, аргументації – для розкриття теоретичних положень функціонування цифрової економіки та цифрових фінансових послуг й обґрунтування сутності ключових понять; історико-логічний метод – для дослідження еволюції розвитку інформаційного суспільства як передумови формування цифрової економіки; оцінювання, групування, табличний та графічний аналіз, компаративний аналіз – для характеристики стану розвитку цифрової економіки і сфери фінансових технологій у країнах світу та в Україні; системно-структурний метод, метод логічного узагальнення й тенденційного аналізу – для обґрунтування впливу фінтеху та цифрових фінансових послуг на трансформацію ринку фінансових послуг; економіко-статистичний аналіз, кластеризація, метод індексних та інтегральних оцінок, метод головних компонент та бінарних розрахунків, метод згортки – для оцінювання рівня сформованості цифрової економіки, ефективності електронно-платіжного сегменту банківського сектора України та рівня цифровізації банків в Україні.

Інформаційною базою дослідження є законодавчі та нормативно-правові документи з питань розвитку цифрової економіки і сфери цифрових фінансових послуг, статистичні дані Державної служби статистики України, Національного банку України, Міністерства цифрової трансформації України, Світового банку, Європейської комісії, Світового економічного форуму, Міжнародної спілки зв'язку, аналітичні матеріали аудиторських та консалтингових компаній KPMG, PwC, Ernst&Young, Accenture, Capgemini, Gartner, звіти фінансових установ, фінтех-компаній та представників BigTech, дисертації та наукові публікації вітчизняних та зарубіжних дослідників.

Наукова новизна результатів дослідження полягає в розробці й обґрунтуванні теоретичних положень та методичних рекомендацій щодо оцінки сфери цифрових фінансових послуг в умовах формування цифрової економіки. Найбільш вагомими результатами дослідження, що характеризуються науковою новизною, отримані особисто автором і виносяться на захист, полягають у наступному:

вперше:

– обґрунтовано роль цифрових платформ у трансформації економічних процесів шляхом визначення структурно-логічних зв'язків між передумовами становлення цифрових платформ (суспільно-економічних, технологічних, споживчих), їх складових (функцій, компонентів, цифрових бізнес-переваг), особливостей функціонування (способів монетизації, сфер діяльності за видами товарів та послуг, видами цифрових послуг), що дозволило систематизувати наслідки для різних видів економічної діяльності та ідентифікувати руйнівну силу цифрових платформ;

– розроблено структурно-логічну схему впливу підричних цифрових технологій (блокчейн, інтернет речей, великі дані, хмарні технології, штучний інтелект) на функціонування суб'єктів економічної діяльності (виробників і споживачів товарів та послуг), що дало змогу визначити переваги та створені можливості й ідентифікувати потенційні ризики;

– обґрунтовано методологічні засади фінтех-ландшафту, який представлено як спільний і взаємозалежний простір, на якому працюють фінтех-компанії, що за допомогою цифрових технологій надають цифрові фінансові послуги за різними напрямками фінтеху (цифрові платіжні послуги, цифровий банкінг, цифрове кредитування, краудфандинг, цифрове страхування, цифрове управління капіталом), а також суб'єкти фінтех-інфраструктури, які забезпечують сервісами, що сприяють: 1) якості цифрових фінансових послуг (фінтех-підтримка, цифрове планування, цифрова аналітика); 2) довірі до цифрових фінансових послуг (цифрова безпека, фінтех-регулювання, фінтех-нагляд);

– обґрунтовано драйвери експансії представників BigTech на ринку фінансових послуг як з позицій попиту зі сторони запитів споживачів цифрових послуг, так і пропозиції цифрових фінансових послуг у межах розбудови власних екосистем продуктів та послуг, що відповідають стратегічним потребам у просуванні ключового цифрового продукту компанії (реклама, інтернет пошук, персональні пристрої, соціальні мережі, електронна торгівля);

– розроблено науково-методичний підхід до розрахунку інтегральної оцінки та кластеризації банків в Україні за рівнем цифровізації діяльності, що передбачає використання індексних інтегральних показників, які узагальнюють вплив п'яти груп складових цифровізації: представленість банків у цифрових медіа та соціальних мережах; популярність офіційних сайтів банків; активність використання мобільних додатків банків для фізичних осіб; активність використання мобільних бізнес-додатків банків (для юридичних осіб); активність використання інших мобільних додатків банків;

удосконалено:

– структурно-логічну схему функціонування цифрової економіки, елементами якої визначено: 1) цифровий капітал як результат узаємодії людського, споживчого та структурного капіталу компанії, якість складових якого забезпечує цифрову трансформацію компаній реального сектора та

створення креативних, інноваційних ідей та продуктів; 2) цифрові ресурси, до яких віднесено пристрої створення, реалізації обробки та прийому цифрових послуг та продуктів; 3) цифрові продукти та послуги, ціннісно орієнтовані на забезпечення персоналізованих потреб клієнтів за допомогою цифрових каналів доставки та реалізації; 4) цифрові бізнес-моделі за різними формами ділових мереж, цифрових платформ та екосистем; 5) цифрові дані у формі мережевих транзакцій як ресурс для створення цифрових продуктів та послуг, підвищення ефективності продаж, продуктивності та цінності існуючих продуктів та послуг;

– науково-методичний підхід щодо комплексного оцінювання рівня сформованості цифрової економіки в Україні на основі індексних інтегральних показників, які узагальнюють вплив різних складових цифровізації країни на економічні процеси. На відміну від інших підходів складовими оцінки (індексу сформованості цифрової економіки) обрано індикатори розвитку ІКТ-сектору, стану розвитку цифрової інфраструктури, рівня цифровізації бізнесу, рівня цифрової культури та навичок в країні з їх формалізацією за методом адитивної згортки;

– теоретичну модель дизайну цифрових послуг, що на відміну від існуючих підходів передбачає їх розгляд у системі координат між рівнем цифровізації послуг (залученості цифрових технологій) та рівнем співучасті споживачів у процесі створення послуг (мінімальний, низький, середній, високий) у контексті впливу на бізнес-середовище, взаємодію зі споживачами та рівнем використовуваних технологій за такими критеріями: спосіб доставки, рівень зрілості, еластичність, спосіб монетизації;

– науково-методичний підхід щодо комплексного оцінювання ефективності електронно-платіжного сегменту банківського сектора як передумови цифровізації банків в Україні шляхом використання функції Харрінгтона, що поєднує групові результати показників стану і динаміки безготівкових операцій та платежів, процесів використання платіжних карток та здійснення операцій з електронними грошима, платіжної банківської інфраструктури, фінансової діяльності банків в Україні. Такий комплексний підхід може стати підґрунтям для розуміння рівня інформаційно-технологічного розвитку банківського сектора в цілому і потенціалу цифровізації банків зокрема;

– науково-методичний підхід щодо комплексного оцінювання банків в Україні за рівнем ефективності електронно-платіжної діяльності шляхом використання методу головних компонент, бінарних розрахунків та побудови самоорганізаційних карт Кохонена, що дозволило виділити кластери банків за їх рівнем готовності до подальшої цифровізації своєї діяльності;

– методологічні засади процесів підриву, дезінтермедіації та дезагрегації на ринку фінансових послуг, що характеризують взаємодію компаній фінтех-інфраструктури на рівні аутсорсингу окремих складових процесу створення і надання цифрових фінансових послуг; фінтех-компаній на рівні розробників фінтех-рішень та продуктів стороннім установам для пропозиції цифрових фінансових послуг; вертикально-інтегрованих цифрових платформ на рівні

власників нефінансових екосистем, що вбудовують фінтех-рішення, пропонуючи цифрові фінансові послуги (продукти) у формі комплексної продуктової пропозиції, що за своєю загальною цінністю є більш привабливою для споживачів, аніж традиційні фінансові послуги;

набули подальшого розвитку:

– обґрунтування передумов формування цифрової економіки через розробку теоретичної моделі функціонування інтернет-економіки. Це дозволило виокремити такі передумови: 1) інформаційно-комп'ютерні технології як продукт інформаційного суспільства, що відображає ставлення державних інституцій до інновацій, запит суспільства на технологічний розвиток та рівень глобалізації на ринках товарів та послуг; 2) інтернет як базис цифрової революції (макровинахід), що обумовив трансформацію індустриальної економіки, змінивши способи збору, обробки й обміну інформацією, ведення комунікації, споживання товарів та послуг; 3) інтернет-бізнес як мережева форма організації підприємницької діяльності, для якої переважним інструментом реалізації базових функцій є інтернет та інші комп'ютерні мережі, що надають ряд переваг у порівнянні з традиційними формами бізнесу (швидке масштабування діяльності, інтерактивна форма взаємодії зі споживачами, гнучкість бізнес-процесів, можливість створення клієнтоорієнтованих продуктів та послуг);

– визначення сутності понять: «*цифрова економіка*» як різновиду економіки, що передбачає процес створення та передачі цифрової послуги або продукту як результату інноваційного поєднання цифрових даних, цифрових технологій та людського капіталу, які здійснюються мережевими компаніями й цифровими платформами та екосистемами. На відміну від інших підходів наголошено на ролі цифрових послуг та продуктів як результату діяльності компаній в умовах цифрової економіки; «*цифрова платформа*» як компанії цифрової економіки, що формує архітектуру цифрового простору для створення цінності користувачами, спираючись на використання цифрових технологій та правил взаємодії з розробниками і надавачами цифрових послуг та продуктів. Це дозволило класифікувати цифрові платформи залежно від: 1) бізнес-моделі; 2) факту конкурентності бізнесу; 3) режиму управління; 4) призначення, а також обґрунтувати структурно-логічну схему функціонування цифрових платформ, що включає функції цифрових платформ; правила функціонування цифрових платформ; цифрові компоненти (технології); зовнішніх виробників, які пропонують цифрові пристрої, продукти та послуги на платформі; споживачів цінності цифрової платформи;

– визначення сутності *фінтеху* як бізнес-напрямку цифрової економіки, що об'єднує інноваційні компанії з фінансового та нефінансового видів економічної діяльності на основі використання цифрових технологій як інструменту, що забезпечує удосконалення процесів надання та створення нових клієнтоорієнтованих цифрових фінансових послуг та продуктів. На відміну від інших підходів (технологічного та інституційного) таке визначення акцентує

увагу на споживчому результаті діяльності фінтех-компаній, а саме пропозиції цифрових фінансових послуг;

– зміст поняття *«цифрова фінансова послуга»* як вид економічної діяльності в умовах цифрової економіки, що стосується купівлі-продажу фінансових послуг (продуктів) у формі цифрової транзакції, в основу якого покладено процес створення та розподілу цінності для споживача у матеріальній чи нематеріальній формі за допомогою цифрових технологій, що виникає як результат спільної взаємодії суб'єктів ринку фінансових послуг шляхом виокремлення специфічних рис послуг в умовах цифрової економіки через взаємоузгодженість понять: послуги – цифрові послуги – фінансові послуги – цифрові фінансові послуги;

– характеристика еволюційної ролі цифрового банкінгу у формуванні відкритої цифрової економіки, що дозволило класифікувати різні види відкритого банкінгу (Банкінг-як-сервіс; Банкінг-як-платформа; Банкінг під власним брендом; Вбудований банкінг; Лайф-стайл банкінг) та відповідно визначити основних дійових осіб та їх функціонал у процесах надання цифрових фінансових послуг.

Практичне значення отриманих результатів. Обґрунтовані теоретичні висновки доведено до рівня методичних розробок і практичних рекомендацій, які можуть бути використані у процесі розробки державних програмних документів, що визначатимуть стратегію розвитку ринку фінансових послуг та економіки країни регуляторами фінансового сектору, професійними асоціаціями, банками та фінтех-компаніями.

Наукові результати дисертаційної роботи знайшли практичне застосування в роботі окремих установ, що підтверджуються відповідними довідками та актами. Розроблені пропозиції щодо розрахунку комплексної оцінки рівня (індексу) сформованості цифрової економіки в Україні використані у практичній діяльності Української асоціації фінтех та інноваційних компаній (довідка від 16.10.2023). Рекомендації щодо застосування порівняльної оцінки рівня ефективності електронно-платіжної діяльності банків, що базується на аналізі груп показників, які враховують індикатори розвитку електронно-платіжної інфраструктури та індикатори фінансового стану банків, використані у практичній діяльності філії АТ «Укресімбанк» у м. Сумах (довідка №15/3-07 від 10.07.2023). Науково-методичний підхід оцінки рівня цифровізації банківської діяльності, що базується на аналізі груп показників, які враховують індикатори рівнів представленості банку в медіа-ресурсах та соцмережах, популярність офіційного сайту банку, активності використання мобільних додатків для фізичних осіб, бізнес-додатків та інших мобільних додатків банку, використаний у діяльності Сумського регіонального управління Східного регіонального департаменту АТ «УКРСИББАНК» (довідка № 139/62-2-03/26 від 20.10.23).

Матеріали наукового дослідження використовуються в освітньому процесі Сумського державного університету, зокрема через упровадження й оновлення змісту дисциплін «Цифровий банкінг», «Вступ у Фінтех» (ОС «Бакалавр»), «Цифрові фінансові послуги та інструменти», «Ринок фінансових послуг»

(ОС «Магістр»), «Цифровізація у фінансах, банківській справі та страхуванні» (ОНС «Доктор філософії») (акт від 05.09.2023 р.). Результати дисертації використані у межах реалізації міжнародного грантового проекту за програмою Жан Моне (Еразмус+) «Роль захисту прав споживачів фінансових послуг для фінансової стабільності в цифрову епоху: європейські підходи» (№ 620509-ERP-1-2020-1-UA-ERPJMO-MODULE, 2020-2023) при викладанні дисципліни «Цифрова трансформація фінансових послуг: європейські та українські студії» в Київському національному університеті технологій та дизайну (довідка №05-78/3068 від 06.10.2023).

Особистий внесок здобувача. Результати наукового дослідження, які виносяться на захист, отримані автором особисто і знайшли відображення в опублікованих працях. Внесок автора у працях, опублікованих у співавторстві, наведено у списку публікацій.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати проведеного дослідження обговорювалися і дістали позитивну оцінку на 21 міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Публікації. Основні наукові положення, результати і висновки дисертаційного дослідження опубліковано у 62 наукових працях загальним обсягом 40,23 друк. арк., з яких особисто автору належить 24,26 друк. арк., у тому числі у 4 розділах у колективних монографіях, 37 статтях у наукових виданнях з економіки та фінансів (з яких 28 статей у наукових фахових виданнях, 8 – у виданнях, що входять до наукометричних баз даних Scopus та / або Web of Science, 1 – у зарубіжному виданні), 21 публікація у збірниках матеріалів конференцій.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, шести розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Повний обсяг дисертації – 789 сторінок, основний текст – 409 сторінок. Робота містить 41 таблицю та 145 рисунків на 165 сторінках основного тексту, 23 додатки на 262 сторінках та список використаних джерел, що налічує 832 найменування.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У першому розділі «**Теоретико-методологічні основи та інституціональні умови формування цифрової економіки**» узагальнено діалектичні підходи та інституціональні засади розвитку інформаційного суспільства й інтернет-економіки як передумови формування цифрової економіки, охарактеризовано сутність цифрової економіки, її складові елементи та фактори розвитку, окреслено роль цифрових платформ як фактору трансформації бізнесу в умовах цифрової економіки.

На основі систематизації наукових праць представлено теоретичне узагальнення еволюції наукової думки щодо становлення й розвитку теорії інформаційного суспільства як однієї із передумов формування цифрової економіки. Охарактеризовано роль інформації як продукту «індустрії знань» і

товару, що є комбінацією різнорідних товарів і послуг; поняття «інформаційний продукт», що є поєднанням технологій та знань і призначений для «інформаційної користі» суспільству; роль «теоретичного знання» та інформації, що стимулюють якісні зрушення на рівні соціально-економічних відносин; вплив інформаційно-комунікативних технологій на зміну характеру та принципи ведення бізнесу, виробництва і споживання товарів та послуг, зростання частки інформаційного бізнесу, зайнятого населення і креативної культури, формування компаній-центрів управління фінансовими потоками; сутність масового інформаційного продукту як основи для мережевих продуктів та послуг.

Окреслено теоретичну модель функціонування інтернет-економіки як передумови формування цифрової економіки. До компонентів моделі віднесено: інформаційно-комп'ютерні технології як продукт інформаційного суспільства, що відображає ставлення державних інституцій до інновацій, запит суспільства на технологічний розвиток та рівень глобалізації на ринках товарів і послуг; інтернет як основу цифрової революції, що обумовив трансформацію індустріальної економіки, змінивши способи збору, обробки й обміну інформацією, ведення комунікації, споживання товарів та послуг; інтернет-бізнес як мережеву форму організації підприємницької діяльності, до переваг якого у порівнянні з традиційними формами бізнесу віднесено: швидке масштабування діяльності, інтерактивну форму взаємодії зі споживачами, гнучкість бізнес-процесів, можливість створення клієнтоорієнтованих продуктів та послуг.

Розкрито концептуальні засади цифрової економіки, визначено основні компоненти її ефективного формування та розвитку: засоби створення і поширення цифрового продукту; пристрої для прийому й обробки контенту; пропускна здатність мережі для передачі контенту; легкий та зрозумілий інтерфейс пристроїв для споживання цифрового продукту. Обґрунтовано, що невід'ємною складовою цифрової економіки є процес створення і використання цифрового капіталу як результату взаємодії людського, споживчого та структурного капіталу компанії.

Запропоновано авторське визначення цифрової економіки як різновиду економіки, мета якої – створення та передача цифрової послуги або продукту як результату інноваційного поєднання цифрових даних, цифрових технологій і людського капіталу, що здійснюються мережевими компаніями й цифровими платформами та екосистемами. На відміну від інших підходів зацентровано увагу на ролі цифрових послуг та продуктів як результату діяльності компаній в умовах цифрової економіки.

Досліджено сутність, види та способи функціонування цифрових платформ в умовах формування цифрової економіки. Представлено структурно-логічну схему функціонування цифрових платформ, що охоплює: функції (генерація нових підходів до використання цифрових технологій; створення компонентів для розвитку нових продуктів та послуг; пропозиція нових послуг для задоволення потреб і цінностей клієнтів; підтримка форуму для взаємодії клієнтів); правила функціонування цифрових платформ (стандарти та протоколи

поведінки учасників, політики безпеки та зберігання персональних даних, цифрові контракти, ліцензії та патенти); цифрові компоненти (технології), що забезпечують доступ користувачів до спільного цифрового простору; зовнішніх виробників, які пропонують цифрові пристрої, продукти та послуги на платформі; споживачів цінності, яку генерують цифрові платформи.

Запропоновано авторське визначення цифрової платформи: це компанія цифрової економіки, що формує архітектуру цифрового простору для створення цінності користувачами з урахуванням цифрових технологій та правил взаємодії з розробниками і надавачами цифрових послуг та продуктів. Визначено, що успішність цифрових платформ залежить від розвитку її складових (шарів): пристроїв, системи, мережі, сервісу та цінностей для споживачів.

Проаналізовано порівняльну характеристику та основні підходи до класифікації цифрових платформ, залежно від: бізнес-моделі (інтегратор, продуктова, багатостороння), факту конкурентності бізнесу (конкурентна, спільної участі), режиму управління (відкрита, закрита), призначення (транзакційна, інноваційна, комбінована, інвестиційна). З'ясовано основні функції цифрових платформ: залучення користувачів, сприяння взаємодії та знаходження співпадінь. Визначено, що найвищою формою розвитку цифрових платформ є формування власних цифрових екосистем, що об'єднують виробників та споживачів продуктів і послуг, які одночасно і створюють, і споживають платформенні послуги. Метою функціонування цифрових платформ є мобілізація людей для спільної участі, створення нової цінності й отримання доходів від цих процесів – монетизації.

Обґрунтовано підричну роль цифрових платформ у трансформації різних сфер економіки, що охоплює характеристику передумов становлення цифрових платформ, її складових, особливостей функціонування, руйнівної сили та наслідків для різних сфер економіки (див. рис. 1).

У другому розділі **«Формування і розвиток цифрової економіки у країнах світу та в Україні»** здійснено компаративний аналіз світових рейтингів цифрової економіки та аналіз її базових інфраструктурних елементів; досліджено технології, що формують контур цифрової економіки країн світу; проаналізовано стан розвитку цифрової економіки в Україні та здійснено комплексну оцінку рівня сформованості цифрової економіки в Україні.

Ураховуючи нематеріальну природу цифрових даних, що є основними детермінантами створення цінності в межах цифрової економіки, а також високого рівня пов'язаності сфер індустріальної та цифрової економік, визначено, що для оцінювання ступеня формування цифрової економіки в країні важливим є аналіз її позицій у різних міжнародних рейтингах та індексах.

З'ясовано, що складовими індексів розвитку цифрової економіки в країні є такі характеристики, як: рівень якості освіти та науки; технологічні умови для розвитку цифрових індустрій; наявність венчурного капіталу та інклюзивність ринку фінансових послуг; цифрова грамотність населення; готовність бізнесу і державних інституцій інвестувати у передові цифрові технології.

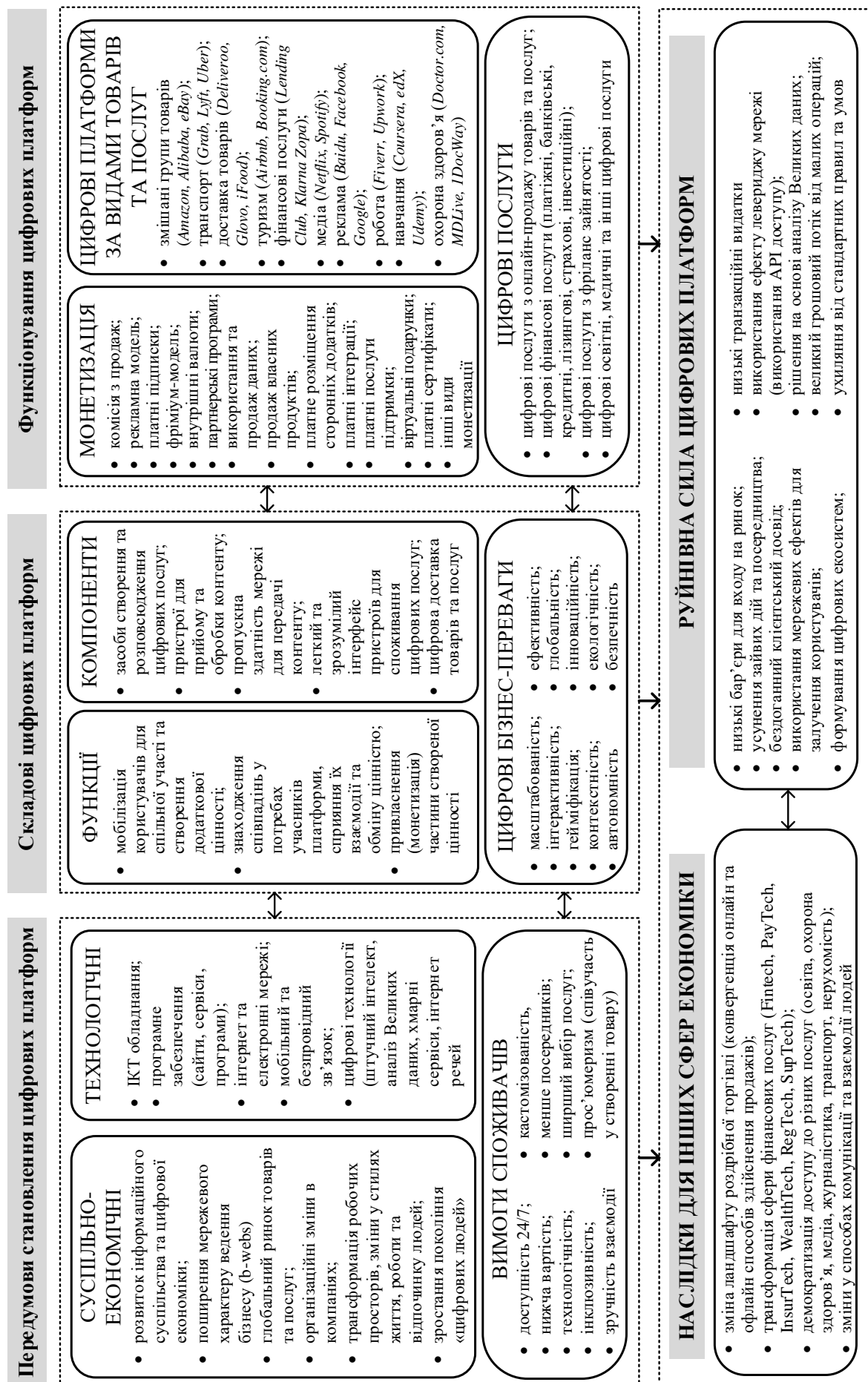

Рисунок 1 – Структурно-логічна схема ролі цифрових платформ у трансформації економічних процесів

Визначено, що цифрова економіка є більш масштабною і «зрілою» в розвинених країнах світу, ніж у тих, що розвиваються, та виокремлено країни-початківці, країни-послідовники та передові країни у формуванні цифрової економіки. Різниця між країнами полягає в етапах розбудови ІКТ-інфраструктури (доступність та швидкість інтернету, рівень оцифрованості промисловості і державних послуг, цифровий досвід користувачів та спектр доступних цифрових послуг) та рівнях економічного розвитку. Виявлено, що Україна є певним виключенням: за багатьма показниками має достатньо високий рівень використання ІКТ у господарській діяльності при низькому рівні ВВП на душу населення.

Аналіз показників діяльності компаній світу дозволив виявити розширення ролі і значення компаній цифрової економіки. Уже на початок 2022 р. 8 із 10 найдорожчих компаній у світі функціонували як інформаційно-технологічні компанії. Кожну четверту компанію зі ста найкращих брендів світу фахівці відносять до сектору інформаційних та цифрових технологій. Розвиток цифрових компаній забезпечується бізнес-моделями, що орієнтовані на розбудову екосистемних цифрових платформ.

З'ясовано, що електронна комерція є однією із невід'ємних складових цифрової економіки й охоплює процеси купівлі-продажу товарів та послуг на майданчиках онлайн-торгівлі. Успіх е-комерції є результатом зростання доступу широких верств населення до інтернету, широкою доступністю як через фіксоване, так і мобільне з'єднання з різних пристроїв. Аналіз компаній е-комерції світу засвідчив високу концентрацію ринку: на топ-10 країн припадає понад 65 % світового ринку онлайн-торгівлі. Обґрунтовано домінуючу роль мобільного сектора е-комерції, частка якого на кінець 2021 р. досягла 67 % світового обсягу онлайн-торгівлі. Доведено, що сфера е-торгівлі є однією з найбільш динамічних сфер економіки України: кожен п'ятий користувач інтернету (22 %) систематично здійснював покупки в онлайн-магазинах; обсяг реалізованої продукції підприємств від е-торгівлі у кінці 2021 р. досяг 435 млрд. грн, що становить 5,3 % загального обсягу реалізованої продукції.

Обґрунтовано, що успішний розвиток цифрової економіки значною мірою пов'язаний із прогресом у декількох підричних цифрових технологіях, серед яких найважливішими є такі програмно-орієнтовані технології, як блокчейн, аналітика великих даних, штучний інтелект та хмарні обчислення, а також спеціалізоване машинно-орієнтованого обладнання: 3D-принтери, пристрої інтернету речей, пристрої автоматизації та робототехніка. Означені технології сприяють більш якісному аналізу, обробці й використанню цифрової інформації для підвищення ефективності діяльності компаній через пропозицію більш персоналізованих товарів і послуг.

Розроблено структурно-логічну схему впливу підричних цифрових технологій на суб'єктів економічної діяльності з позицій переваг і можливостей та потенційних ризиків (див. рис. 2).

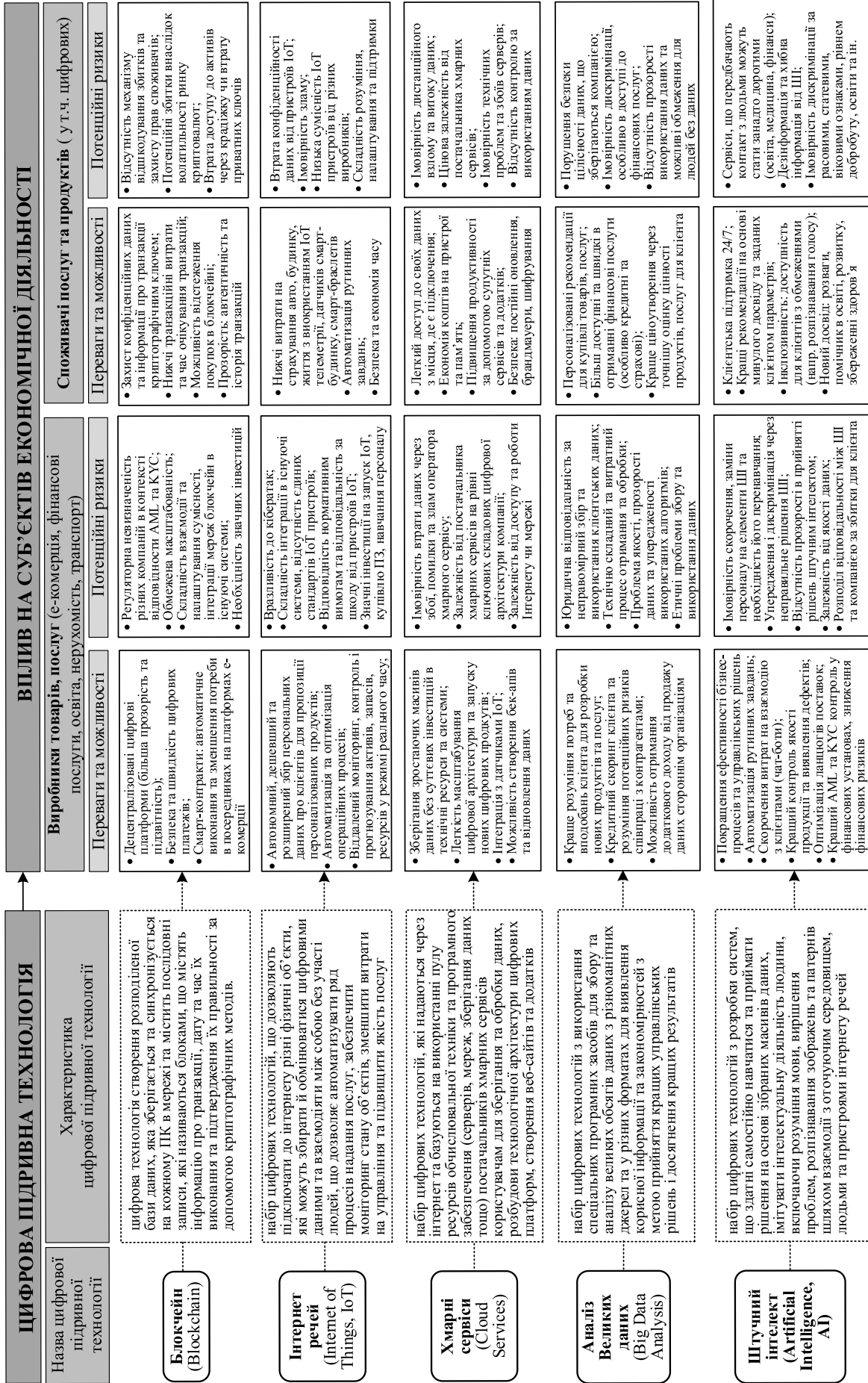

Рисунок 2 – Структурно-логічна схема впливу підривних цифрових технологій на суб'єктів економічної діяльності (виробників і споживачів товарів та послуг) з позицій переваг і можливостей та потенційних ризиків

Виявлено, що попри історичні передумови, Україна в порівнянні зі своїми східноєвропейськими сусідами посідає найнижчі показники у світових рейтингах та індексах розвитку цифрової економіки. Водночас Україна характеризується високим потенціалом розвитку цифрової економіки, що підтверджується: позитивною динамікою зростання абонентів швидкісного інтернету, доступністю тарифів на ринку мобільного зв'язку, активністю підприємств у використанні ІКТ, позитивним сальдо зовнішньої торгівлі ІКТ-продуктами та послугами. Серед слабких сторін розвитку цифрової економіки визначено: низькі витрати на ІТ-послуги компаній та домогосподарств; низькі показники використання ІКТ у діяльності підприємств (лише 50 % мають веб-сайт; 20 % – здійснюють закупівлі товарів або послуг у мережі Інтернет; 15 % – використовують аналіз великих даних, 10 % – користуються хмарними технологіями). Найбільшим споживачем цифрових та інформаційних послуг визначено фінансовий сектор (споживає 35 % послуг вітчизняних ІТ-компаній).

У роботі представлено науково-методичний підхід щодо комплексного оцінювання рівня сформованості цифрової економіки в Україні. Основу підходу складають індексні інтегральні показники, що узагальнюють вплив різних складових цифровізації країни на економічні процеси, зокрема: *розвиток ІКТ-сектору; розвиток цифрової інфраструктури; рівень цифровізації бізнесу; розвиток цифрової культури та навичок.*

Індекс сформованості цифрової економіки обраховано за формулою 1.

$$I_{FDE} = w_{ICT} \times I_{ICT} + w_{DI} \times I_{DI} + w_{BD} \times I_{BD} + w_{DCS} \times I_{DCS}, \quad (1)$$

де I_{FDE} – індекс сформованості цифрової економіки;

I_{ICT} , I_{DI} , I_{BD} , I_{DCS} – субіндекси ІКТ-сектору, цифрової інфраструктури, цифровізації бізнесу, цифрової культури і навичок відповідно;

w_{ICT} , w_{DI} , w_{BD} , w_{DCS} – вагові коефіцієнти за відповідними субіндексами, розраховані з використанням формули Фішберна.

Розрахунок довів неперервність процесу формування й розвитку цифрової економіки в Україні (рис. 3).

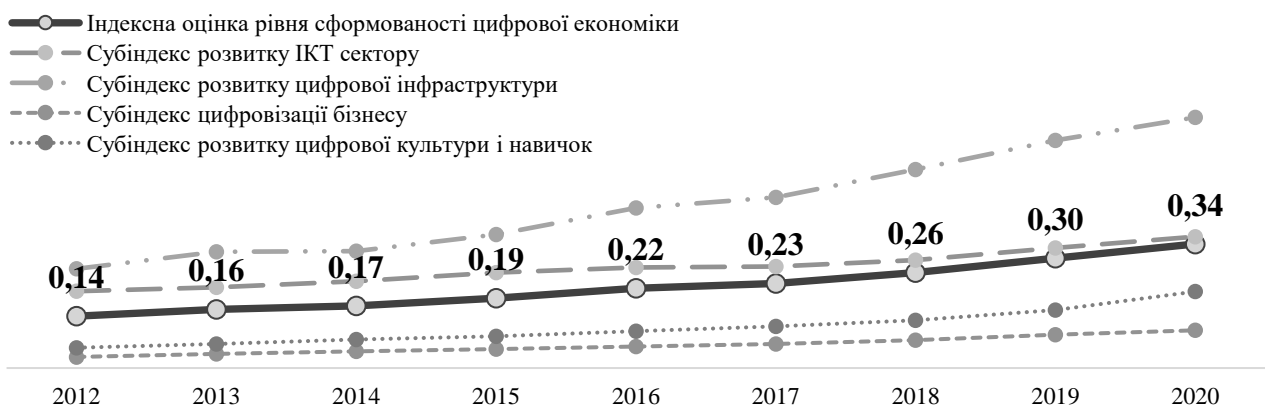

Рисунок 3 – Динаміка індексу рівня сформованості цифрової економіки в Україні

За період 2012-2020 рр. індекс рівня сформованості цифрової економіки в Україні зріс від 0,14 до 0,34 пунктів. Відзначимо, що динаміка зростання цифрової економіки в Україні є найвищою серед європейських країн (+20 пунктів). Найбільше зростання виявлено за складовими: розвитку цифрової інфраструктури (+0,42 пункти); цифрової культури і навичок (+0,16 пунктів); розвитку ІКТ-сектору (+0,15 пунктів). Водночас внесок складової цифровізації бізнесу залишається недостатнім (+0,07 пунктів).

У третьому розділі **«Теоретичне обґрунтування сутності, ролі і значення цифрових послуг та розвитку сфери фінансових технологій (фінтеху)»** теоретично обґрунтовано сутність цифрових послуг, фінансових послуг, сфери фінансових технологій (фінтеху); здійснено аналіз стану розвитку сфери фінтеху.

На основі аналізу та узагальнення наукових джерел уточнено категорію «послуга», яку запропоновано визначати як вид економічної діяльності щодо купівлі-продажу специфічного товару, в основу якого покладено цінність у матеріальній чи нематеріальній формі, що виникає як результат спільної взаємодії суб'єктів ринку послуг. Визначено особливості послуги: нематеріальність; нерозривність процесів виробництва і споживання; недовговічність; мінливість; нееластичність; відсутність права власності та строковості; суб'єктивність сприйняття. Представлено характеристику видів послуг за різними критеріями класифікації.

У розділі окреслено поняття сервісу як додаткової цінності послуги для клієнта, що визначається рівнем обслуговування, обсягом додаткових послуг та продуктів у межах надання основної послуги. Виявлено, що трендом на ринку послуг є конвергенція сфери послуг і виробництва матеріальних продуктів (компанії пропонують не лише товар чи послугу з певними характеристиками, а насамперед продукт як клієнтоорієнтовану комбінацію матеріальних товарів, послуг, сервісної підтримки, можливостей самообслуговування та інформаційного розвитку споживачів).

Розроблено структурно-логічну схему формування попиту та пропозиції на цифрові послуги. Відзначено, що розвиток цифрових технологій «запустив» набір соціальних змін, які стимулювали зростання ринкової сили і можливостей споживачів, та змін бізнес-середовища, що сприяли пропозиції цифрових послуг та інноваційних сервісних продуктів у різних секторах економіки.

Запропоновано авторське визначення цифрових послуг як виду економічної діяльності щодо купівлі-продажу інтегрованого сервісно-цифрового продукту у формі цифрової транзакції, в основу якого покладено створення і розподіл цінності для споживача у матеріальній або нематеріальній формі за допомогою цифрових технологій. Таким чином, цифрові послуги уособлюють комбінацію окремих характеристик послуг, продуктів та сервісу, що розвиваються в умовах синергії між розвитком цифрових, мережевих та інформаційно-комунікативних технологій й відповідного розвитку суспільно-економічних зв'язків у межах глобалізованого світу та розвитку інформаційного суспільства.

Порівняльний аналіз дозволив визначити спільні ознаки цифрових послуг з продуктами та сервісом; обґрунтувати склад і структуру цифрової послуги, її дизайн у контексті впливу на бізнес-середовище, взаємодію зі споживачами та рівнем використовуваних технологій за такими критеріями: спосіб доставки, рівень зрілості, еластичність, спосіб монетизації.

Визначено, що фінансові послуги є складною економічною категорією, що реалізуються у формі фінансового продукту та пов'язані з рухом фінансових активів чи ресурсів. Їх сутність розкривається як у межах фінансових категорій, так і категорій зі сфери послуг. Ознаки фінансових послуг запропоновано розширити характеристиками сервісних якостей: клієнтоцентричність, довіроцентричність, продуктоцентризм, сервітизація.

З урахуванням аналізу, узагальнення, систематизації законодавчо-нормативних документів, наукових джерел у роботі запропоновано авторське визначення фінансових послуг як виду економічної діяльності щодо купівлі-продажу фінансового продукту, пов'язаного з рухом фінансових активів (ресурсів), в основі якого є споживча цінність у матеріальній чи нематеріальній формі, що виникає як результат спільної взаємодії суб'єктів ринку фінансових послуг. На відміну від інших підходів таке визначення враховує як фінансовий елемент послуги, що проявляється в русі фінансових активів, так і споживчий, в основі якого – цінність, довіра, сервіс та підтримка клієнтів фінансових установ, які обирають фінансовий продукт, як сучасний носій фінансової послуги.

У роботі запропоновано концептуальну модель надання фінансової послуги, що має дворівневу структуру. Перший рівень відображає процес руху фінансових активів (ресурсів) за посередництва фінансових установ та їх взаємодії як зі споживачами (клієнтами), так і між собою щодо надання фінансової послуги; другий – процес купівлі-продажу фінансових продуктів, пропозиція яких підтримується отриманою цінністю як результату довіри та запитів споживачів на нові фінансові послуги та продукти. Ці два рівні є взаємозалежними та одночасно впливають на успішність фінансової установи.

Проаналізовано генезис, еволюцію та сутність фінансових технологій (фінтеху). Визначено, що фінтех тісно пов'язаний з поняттям фінансових послуг; є продуктом формування цифрової економіки та інформаційного суспільства й характеризується категоріями цифрової трансформації, електронної комерції, Індустрії 4.0, цифрових платформ та екосистем; залежить від використання сучасних цифрових технологій; характеризує нові бізнес-моделі надання клієнтоорієнтованих фінансових послуг.

Узагальнення наукових праць засвідчило наявність двох груп підходів до визначення категорії «фінтех»: технологічного та інституційного. Наголошено, що незалежно від типу фінтех-компанії результатом їх діяльності є створення фінансових інновацій у таких формах: продуктова чи сервісна інновація, процесна інновація, організаційна інновація, інновація бізнес-моделі.

У роботі здійснено розмежування категорій «електронні фінанси», «цифрові фінанси» та «фінтех». Сутність цифрових фінансів охарактеризовано у

вигляді тривимірного простору, що включає: сфери цифрових фінансів; суб'єктів, які надають цифрові фінансові послуги; цифрові технології, що уможливають процес надання цифрових фінансових послуг. Визначено, що категорія «цифрові фінанси» є більш широкою й такою, що в цілому може характеризувати ринок фінансових послуг в умовах цифровізації, а термін «фінтех» використовують для характеристики технологічних інновацій та компаній, що докорінно змінюють (підривають) усталені способи надання фінансових послуг. Ключовим суб'єктом цифрових фінансів є фінтех-компанії. Їх інноваційна сила та можливості комбінації цифрових технологій та персональних пристроїв споживачів безпосередньо «живлять» цифрову трансформацію фінансового сектора, що реалізується в межах різних сфер цифрових фінансів.

Запропоновано структурно-логічну схему фінтеху, під яким розуміємо бізнес-напрямок цифрової економіки, що об'єднує інноваційні компанії з фінансового та нефінансового видів економічної діяльності на основі використання цифрових технологій як інструменту, що забезпечує удосконалення процесів надання та створення нових клієнтоорієнтованих цифрових фінансових послуг та продуктів (рис. 4).

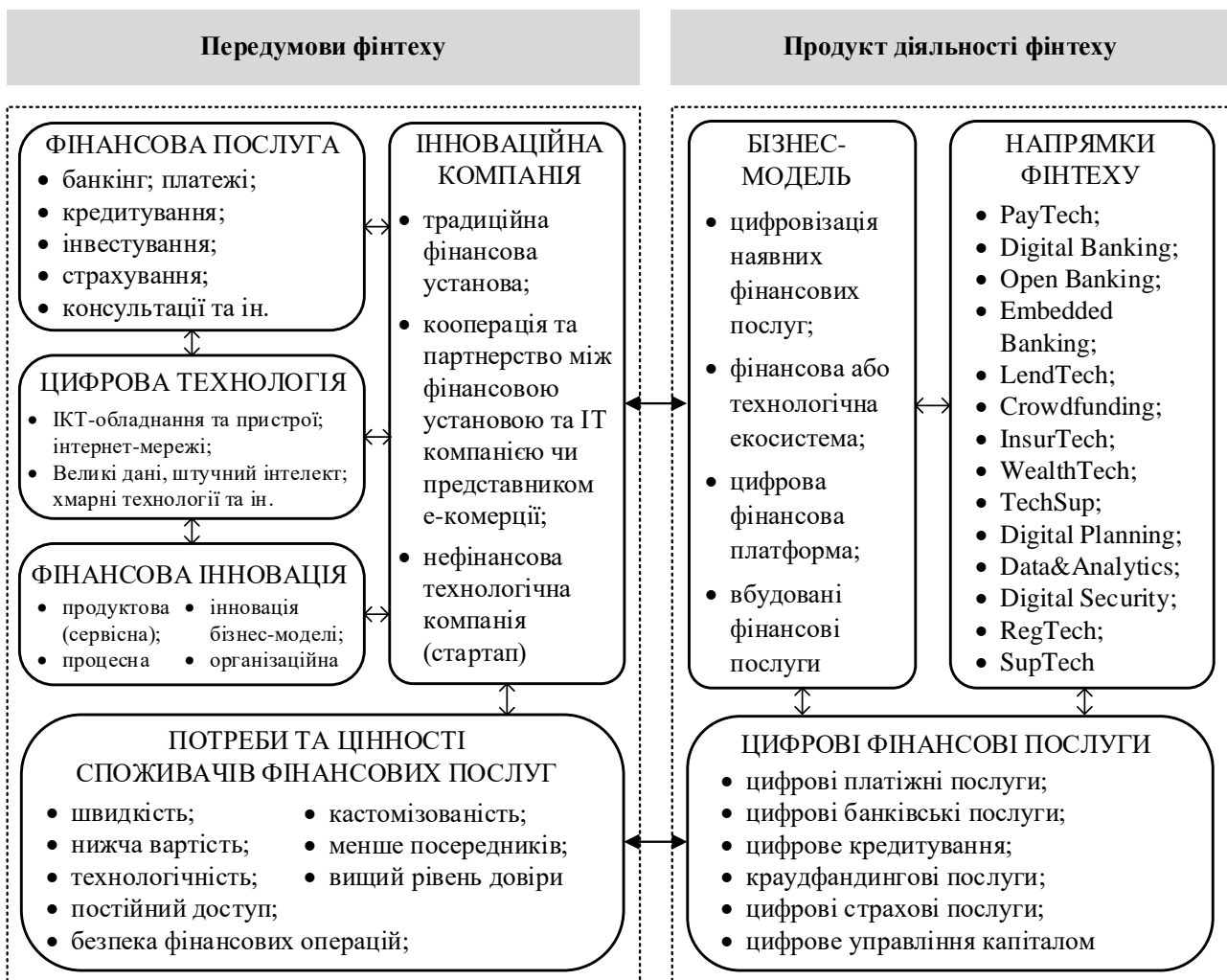

Рисунок 4 – Структурно-логічна характеристика сутності фінтеху

Успішність фінтеху залежить від рівня розвитку відповідної екосистеми як сукупності взаємопов'язаних елементів, одночасна наявність, рівень розвитку та ступінь взаємодії яких забезпечують появу і зростання інноваційних компаній та фінансових інновацій. Фінтех-екосистема охоплює такі складові: знання та досвід, капітал, попит на цифрові фінансові послуги, цифрова інфраструктура.

У розділі досліджено стан фінтех-ринку. Аналіз показав зростання: інвестицій у фінтех-компанії (на 2000 % за період 2010-2020 рр.); частки споживачів, які користуються фінтех-послугами (з 11 % до 42 % за період 2015-2019 рр.); середньої вартості фінансових послуг фінтех-компаній (з 5664 до 15405 дол. США за період 2016-2021 рр.); доходів сектору фінансових технологій (з 80 до 143 млрд. дол. США за період 2017-2021 рр.). Підтвердженням успішності фінтех-сфери є наявність компаній-єдинорогів, яких у 2021 р. у світі налічувалося 157 од. із сумарною оціночною вартістю 1,8 трлн. дол. США.

У четвертому розділі «Сутність та оцінка цифрових фінансових послуг» охарактеризовано сутність цифрових фінансових послуг, досліджено види та способи реалізації цифрового банкінгу, здійснено аналіз та оцінку ефективності електронно-платіжного сегменту банківського сектора як передумови цифровізації банків в Україні.

З урахуванням аналізу сутності цифрової економіки та цифрових технологій, характеристики послуг та сервісу, особливостей надання цифрових і фінансових послуг, тенденцій розвитку фінтеху й цифрових фінансів запропоновано авторське визначення цифрових фінансових послуг як виду економічної діяльності в умовах цифрової економіки, що стосується купівлі-продажу фінансових послуг (продуктів) у формі цифрової транзакції, в основу якого покладено процес створення та розподілу цінності для споживача у матеріальній чи нематеріальній формі за допомогою цифрових технологій, що виникає як результат спільної взаємодії суб'єктів ринку фінансових послуг.

Представлено характеристику фінтех-моделі надання цифрових фінансових послуг у контексті забезпечення потреб споживачів фінансових послуг. Обґрунтовано, що у своїй діяльності компанії, які працюють у межах фінтех-моделей і надають цифрові фінансові послуги, комбінують цифрові технології та бізнес-інновації у межах конкретного фінтех-напряму (цифрові платіжні послуги, цифровий банкінг, цифрове кредитування, краудфандинг, цифрове страхування, цифрове управління капіталом). Аналіз технологій враховує оцінку: ступеня готовності до використання цифрової технології при наданні цифрових фінансових послуг; впливу на бізнес-модель надавачів цифрових фінансових послуг; ступеня застосування цифрових технологій в інших сферах економічної діяльності.

Обґрунтовано методологічні засади фінтех-ландшафту, т. зв. спільного і взаємозалежного простору, який охоплює діяльність фінтех-компаній з надання цифрових фінансових послуг та представників фінтеху, які забезпечують функціонування фінтех-інфраструктури, комбінуючи цифрові технології для підвищення якості та довіри до цифрових фінансових послуг (див. рис. 5).

Фінтех-компанії, що надають цифрові фінансові послуги в межах різних напрямків фінтеху
ФІНТЕХ-ЛАНДШАФТ (FINTECH LANDSCAPE)

Фінтех-компанії, що забезпечують функціонування фінтех-інфраструктури
Рисунок 5 – Методологічні засади фінтех-ландшафту

Визначено ключову роль цифрового банкінгу у межах фінтех-ландшафту, який запропоновано характеризувати як різновид фінтеху, що охоплює процес автоматизованої доставки фінансових продуктів і послуг клієнтам за допомогою цифрових технологій та підходів до організації банківської діяльності. Окреслено способи (бренд цифрового банку, цифровий канал банківського обслуговування, цифровий дочірній банк, цифровий банк) та напрямки (цифрові канали взаємодії, цифрові фінансові продукти, цифрові бізнес-процеси, цифрові дані та аналітика, цифрова культура) функціонування банку в межах концепції цифрового банкінгу. У розділі схарактеризовано різні типи цифрового банкінгу відповідно до спектру технологічних рішень та пропонуванних продуктів і послуг.

Запропоновано порівняльну характеристику переваг та ризиків концепції відкритого банкінгу у розрізі банків, фінтех-компаній та споживачів. Представлено стратегії реагування банків на впровадження концепції відкритого банкінгу. З'ясовано різні види відкритого банкінгу (Банкінг-як-сервіс; Банкінг-як-платформа; Банкінг під власним брендом; Вбудований банкінг; Лайф-стайл банкінг), схарактеризовано основних дійових осіб відкритого банкінгу (банків, сторонніх провайдерів фінансових та нефінансових послуг, дистриб'юторів послуг та продуктів, постачальників фінтех-послуг) та їх функціонал для створення цифрових фінансових послуг.

Наведено характеристику цифрових банків, серед яких виділено «нові банки», «банки-претенденти»; «необанки»; «бета-банки»; «відкриті банки-платформи», «екосистемні банки», «супер-додатки».

Доведено суттєвий вплив цифрового банкінгу на зростання відкритої цифрової економіки та еволюцію ролі банку від монопольного агрегатора клієнтських даних до невід'ємної архітектурно-технологічної складової розвитку сфери фінансових технологій та формування нової цінності для клієнта, зокрема, через тенденції до відкриття і «шеринг» фінансових даних між різними суб'єктами економіки для створення нових цифрових клієнтоорієнтованих продуктів та послуг.

Проведено аналіз рівня розвитку електронно-платіжного сегменту банківського сектора за трьома групами індикаторів стану та динаміки: безготівкових операцій та платежів; процесів використання платіжних карток та здійснення операцій з електронними грошима; платіжної банківської інфраструктури. Аналіз засвідчив наявність тренду на зростання безготівкової економіки зі зростаючим попитом на безконтактні розрахунки, що підтримується нарощуванням пропозиції платіжних терміналів банками та зростанням зацікавленості суб'єктів господарювання у прийманні електронних платежів. За умов скорочення мережі відділень та зайнятості у фінансовій сфері це є доказом як запиту клієнтів, так і відповідною реакцією банків на зміну концепції пріоритетного використання інформаційних технологій як допоміжних у процесах надання фінансових послуг на ідею цифрового банкінгу як переважної форми надання персоналізованих цифрових фінансових послуг.

Розроблено науково-методичний підхід здійснення комплексної оцінки ефективності електронно-платіжного сегменту банківського сектора як передумови цифровізації банків в Україні, що включає: *показники стану і динаміки безготівкових операцій та платежів; процеси використання платіжних карток та здійснення операцій з електронними грошима; платіжну банківську інфраструктуру; фінансову ефективність банків.*

Комплексну оцінку отримано в межах таких етапів як: формування масиву індикаторів за 2015-2022 рр.; проведення z-стандартизації показників; розрахунок точки-еталону $E=(e_1, e_2, \dots, e_n)$, де $e_i = \max_{t=1 \div T} \{y_{it}\}$; знаходження евклідової відстані d_t між точкою E та кожною точкою $Y=(y_{1t}, y_{2t}, \dots, y_{in})$ для періоду t ; розрахунок комплексного показника ефективності електронно-платіжного сегменту банківського сектора в Україні ($IEPS_bank_sector$) (2):

$$IEPS_bank_sector_t = 1 - \frac{d_t}{\bar{d} + m \times \sigma_d}, \quad (2)$$

де \bar{d} – середнє значення d_t за період дослідження;

σ_d – середнє квадратичне відхилення d_t ;

m – додатне число (2 або 3), яке обирають так, щоби значення показника перебувало в діапазоні від 0 до 1.

Інтерпретацію результатів комплексної оцінки здійснено відповідно до значень комплексного показника: $[0; 0,1)$ – дуже низький рівень; $[0,1; 0,3)$ – низький рівень; $[0,3; 0,5)$ – середній рівень; $[0,5; 0,7)$ – високий рівень; дуже високий рівень – $[0,7; 1,0]$.

Розрахунки засвідчили тенденцію стійкого зростання комплексного показника у період з 2015 по 2021 рр. та відчутне падіння у 2022 р. до рівня 2018 р. Визначено, у 2015 р. рівень ефективності електронно-платіжного сегменту банківського сектора знаходився на низькому рівні, у період 2016-2018 рр. – на середньому рівні, у період 2019-2021 рр. – на високому рівні, у 2022 р. – знову спостерігалось зниження до середнього рівня.

Аналіз у розрізі окремих складових груп індикаторів показав: найбільшою мірою позитивна динаміка зростання забезпечувалася зростанням індикаторів, що характеризують безготівкові операції та платежі. Натомість найбільш негативний вплив на комплексний показник мали індикатори платіжно-банківської інфраструктури, інтегральний рівень яких у 2022 р. скоротився майже втричі. Незважаючи на загальне падіння показників платіжно-банківської інфраструктури, а також скорочення ефективності ринку платіжних карток та електронних грошей, у період 2019-2021 рр. показники фінансово-економічної діяльності банків зростали та не суттєво скоротилися лише у 2022 р. З'ясовано, що фактор наявності платіжно-банківської інфраструктури перестав бути визначальним, натомість розбудова систем надання цифрових фінансових послуг, розпочата з часу пандемії, забезпечила високий рівень фінансових показників, попри втрати від воєнних дій у 2022 р. (рис. 6).

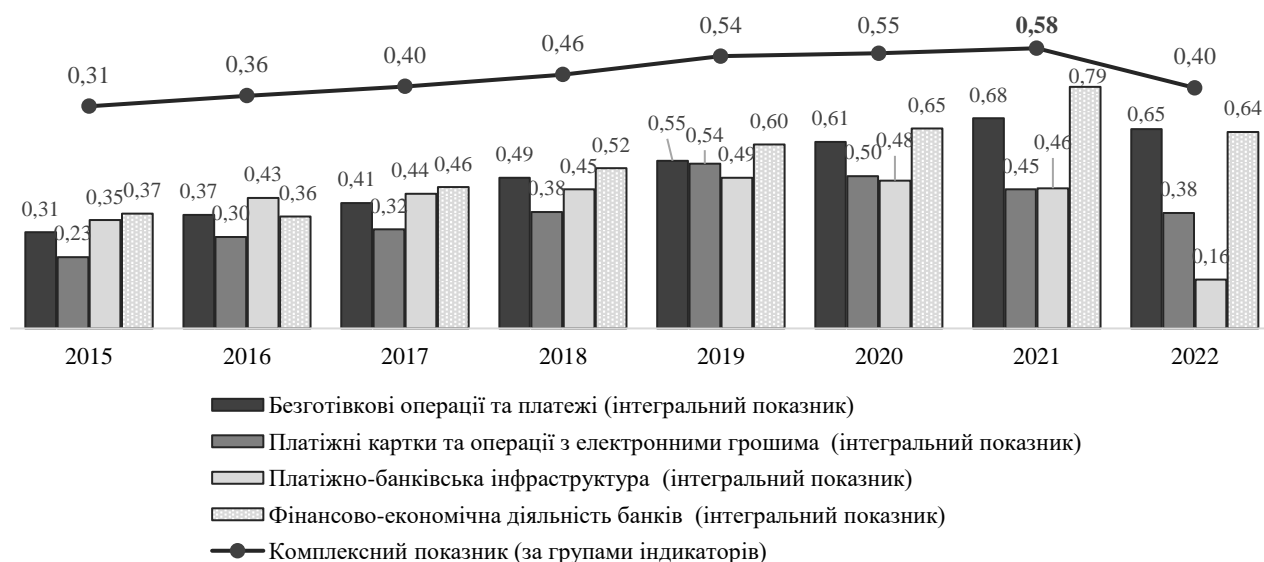

Рисунок 6 – Динаміка комплексного показника ефективності електронно-платіжного сегменту банківського сектора за період 2015-2022 рр.

Методом розрахунку функції бажаності Харрінгтона виявлено зростання «якості» функціонування електронно-платіжного сегменту банківського сектора за період 2015-2022 рр. Однак його оціночний рівень упродовж звітної періоду залишався на задовільному рівні, майже наблизившись до межі оцінки «добре» у 2021-2022 рр. Аналіз засвідчив високий позитивний вплив індикаторів, що характеризують активність суб'єктів банківського сектора у сфері безготівкових операцій, емісії та поширення платіжних карток та розрахунків із використанням NFC-гаджетів, поширення платіжних терміналів та депозитних банкоматів. Негативний вплив на зростання «якості» електронно-платіжної та фінансової діяльності банків як системи мали індикатори, що показують: активність клієнтів зі зняття готівки в банкоматах; здійснення операцій з електронними грошима; зайнятість у фінансовій сфері; мережу відділень, ПТКС та банкоматів.

У п'ятому розділі «**Методологічні засади визначення впливу фінтеху та цифрових фінансових послуг на трансформацію ринку фінансових послуг**» здійснено обґрунтування ключових трендів трансформації ринку фінансових послуг в умовах цифрової економіки; визначено вплив BigTech-компаній на трансформацію ринку фінансових послуг; проаналізовано процеси кооперації та партнерства як фактор стратегічних змін на ринку цифрових фінансових послуг.

На основі методу логічного узагальнення обґрунтовано тренди та їх наслідки для функціонування ринку фінансових послуг в умовах формування цифрової економіки (рис. 7).

Обґрунтовано методологічні засади процесів дезінтермедіації та дезагрегації на ринку фінансових послуг, що проявляється у процесі «усунення» традиційних фінансових установ (скорочення їх ролі як основних фінансових посередників) від процесу обміну фінансовими активами та «розділення» їх професійної діяльності на окремі складові.

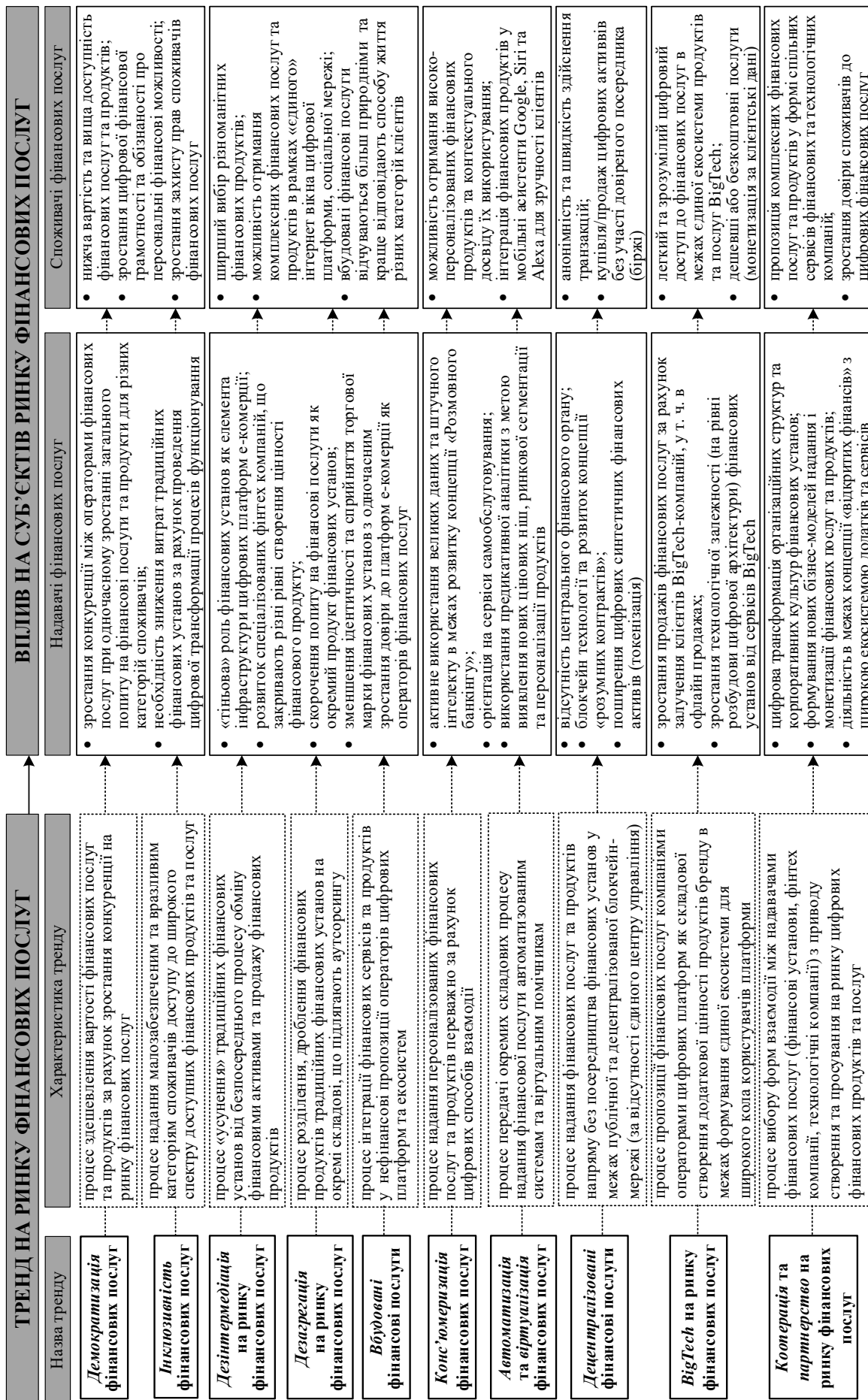

Рисунок 7 – Тренди на ринку фінансових послуг: їх характеристика та вплив на суб'єктів ринку

Доведено, що підривний вплив фінтеху на традиційний ринок фінансових послуг реалізується як наслідок: успішності фінтех-компаній на полі аутсорсингу окремих складових процесу надання фінансових послуг (т. зв. модулізація фінансового сектора) та участі фінтеху в розвитку сфери вбудованих фінансів у межах діяльності цифрових платформ та BigTech-екосистем (рис. 8).

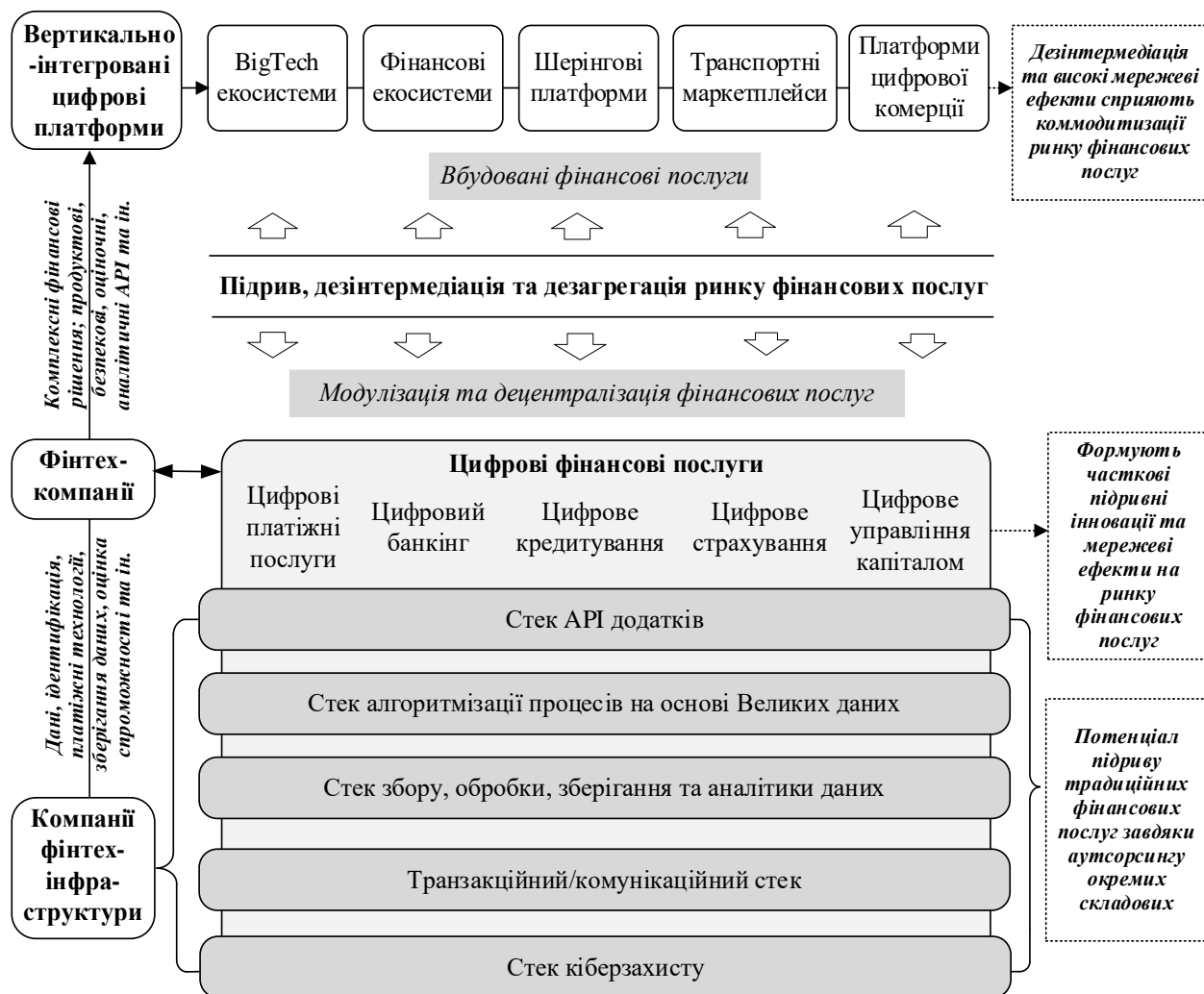

Рисунок 8 – Методологічні засади процесів підриву, дезінтермедіації та дезагрегації на ринку фінансових послуг

Розроблено ілюстративну схему функціонування різних видів цифрових платформ на ринку фінансових послуг та виділено складові елементи їх бізнес-моделей. Виявлено, що успіх фінтех-компаній, а також цифрових платформ на ринку фінансових послуг обумовлений урахуванням запиту споживачів на пропозицію персоналізованих фінансових послуг та продуктів, доступних цифрових способах взаємодії з фінансовим посередником, отриманні нового «контекстуального» досвіду управління власними фінансовими ресурсами та потребами як тренду конс'юмеризації на ринку фінансових послуг.

Обґрунтовано концепцію вбудованих фінансів, що передбачає процес інтеграції платіжних та карткових сервісів, кредитних та страхових продуктів,

інвестиційних інструментів у будь-які нефінансові продукти та послуги. Наведено наслідки запровадження вбудованого фінансування для компаній нефінансового сектора та споживачів. Представлено аналіз складових екосистеми «вбудованих фінансових послуг» та розроблено карту її учасників, до переліку яких входять: компанії фінтех-підтримки (Connectivity-as-a-Service, Infrastructure-as-a-Service), фінтех-провайдери цифрових фінансових послуг (Finance-as-a-Service, Agregation-as-a-Service), традиційні фінансові установи (Licensing-as-a-Service) та цифрові платформи (Distribution-as-a-Service).

Доведено вплив BigTech-компаній на трансформацію ринку фінансових послуг у формі процесу пропозиції фінансових послуг компаніями операторами цифрових платформ як складової створення додаткової цінності продуктів бренду в межах формування єдиної екосистеми для широкого кола користувачів платформи. На основі аналізу статистичних даних установлено, що станом на 2022 р. за сумарною капіталізацією 8 найбільших BigTech-компаній (понад 8,8 трлн. дол. США) є на третину дорожчими за ТОП-380 банків світу (понад 6,7 трлн. дол. США).

На основі аналізу ключових фінансових продуктів BigTech-компаній виявлено мотиви та драйвери, що спонукають представників BigTech до експансії на ринку фінансових послуг. Вивчення змістового наповнення діяльності BigTech-компаній дало підстави з'ясувати, що їх поява на ринку фінансових послуг зумовлена комплексом як внутрішніх мотивацій представника BigTech, які відповідають його стратегічним потребам у просуванні ключового цифрового продукту (цифрова реклама, цифровий пошук, персональні електронні пристрої, соціальні мережі, електронна торгівля), так і зовнішніх драйверів, сформованих на основі запитів споживачів цифрових послуг та наявності потенціалу у BigTech-компанії ці запити задовольнити.

Визначено потенційні переваги діяльності BigTech-компаній на ринку фінансових послуг (зростання інклюзивності фінансових послуг, розширення переліку доступних фінансових послуг, розширення діяльності традиційних фінансових посередників) та їх ризики (зниження фінансової стабільності та стійкості традиційних фінансових посередників, проблема збереження життєздатності бізнес-моделей традиційних фінансових посередників, зниження захисту персональних даних споживачів, зростання кіберзагроз та шахрайства).

Акцентовано увагу на кооперації та партнерстві як факторах стратегічних змін на ринку фінансових послуг. Зокрема, наведено найбільш поширені напрямки для партнерства, визначено та схарактеризовано основні форми партнерства між фінтех-компаніями і традиційними фінансовими установами (канал, постачальник, сателіт, злиття та поглинання, венчурне фінансування, фінтех-акселерація, фінтех-хакатон). Визначено, що загальна успішність партнерської угоди залежить від можливостей учасників інтеграційного процесу ефективно управляти викликами, серед яких основними є: культурні, організаційно-управлінські, стратегічної спрямованості, комунікативні, час на виведення продукту на ринок, технологічної спадковості учасників партнерства.

Проаналізовано мотиви вступу у партнерство; зокрема, виявлено, що фінтех-компанії, вступаючи у партнерство з банком, переважно орієнтуються на форму співробітництва, що передбачає інтеграцію її фінансово-технологічного продукту в продуктову лінійку банку. Натомість для банків мета партнерства полягає в ефективній колаборації щодо створення спільного цифрового фінансового продукту чи послуги.

З'ясовано, що залежно від виду фінтех-діяльності мотиви для партнерства відрізняються. Так, 88 % компаній іншуртех-сфери при вступі у партнерство орієнтуються передусім на покращення якості власного фінансового продукту, інші 12 % – на доступ до партнерських технологій. Фінансові агрегатори спрямовані на розширення партнерської мережі (66 %) та лише частково (29 %) – на покращення якості фінансового продукту.

Різні цілі фінтех-компаній обумовлюють різний розподіл бажаних форм інтеграції залежно від виду фінтех-послуг. Так, інтеграція є пріоритетною для компаній з управління власним капіталом (58 %), інвестиційних послуг (43 %), цифрових платежів (42 %), кредитних карток та рахунків (42 %). Натомість, у колаборації більшою мірою зацікавлені агрегатори фінансових послуг (86 %) та оператори сфери цифрового кредитування (30 %). Аутсорс бізнес-процесів частіше обирають компанії зі сфери цифрової ідентифікації клієнтів (90 %) та відкриття кредитних карток (38 %); купівля фінтех-продукту – в пріоритеті компаній іншуртех-сфери (36 % та 32 % відповідно).

У шостому розділі «**Оцінювання рівня цифровізації банків в Україні**» проведено комплексне оцінювання та кластерний аналіз банків за рівнем ефективності електронно-платіжної діяльності; здійснено відбір, обґрунтування та аналіз показників цифровізації банків в Україні; обґрунтовано застосування науково-методичного підходу щодо розрахунку інтегральної оцінки рівня цифровізації банківської діяльності в Україні.

З метою оцінювання рівня цифровізації діяльності банків в Україні здійснено аналіз рівня розвитку електронно-платіжної діяльності у розрізі банків. На основі застосування методу головних компонент та бінарних розрахунків розраховано комплексний показник ефективності електронно-платіжної діяльності банку, що охоплює індикатори за складовими:

- електронно-платіжної діяльності банків (к-сть електронних платіжних засобів банку в активному обігу; частка активних платіжних карток банку, к-сть пристроїв самообслуговування, що належать банку, к-сть встановлених банком торговельних POS-терміналів, к-сть відділень банку в Україні);

- фінансової діяльності банків (обсяги: чистих активів банку; кредитів, наданих банком юридичним та фізичним особам; коштів, залучених банком від юридичних та фізичних осіб; власного капіталу банку; чистих процентних доходів банку від операцій з юридичними та фізичними особами; чистих комісійних доходів банку; прибутку банку після оподаткування).

Аналіз розрахунків засвідчив: станом на кінець 2022 р. лише 11 банків перебувають на вищому, ніж достатній рівні ефективності електронно-платіжної

діяльності; 2 банки (ПриватБанк та Ощадбанк) – на високому рівні та 1 банк (Райффайзен Банк) – на середньому рівні ефективності; 50 інших банків – на низькому (рис. 9).

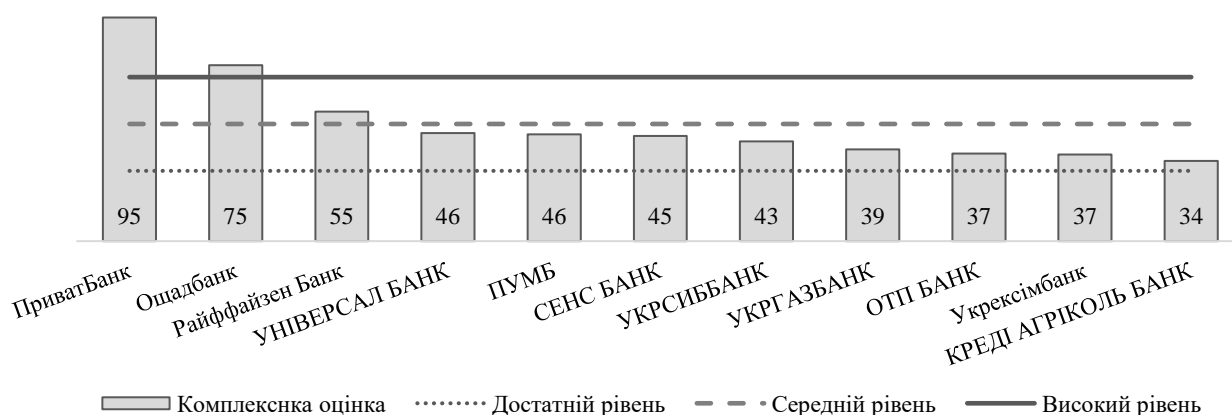

Рисунок 9 – Комплексна оцінка банків за рівнем ефективності електронно-платіжної діяльності за період 2015-2022 рр.

На основі застосування інструментарію кластерного аналізу та ПЗ Viscovery SOMine, що спирається на алгоритм самоорганізаційних карт Кохонена, здійснено розподіл банків України на кластери за критерієм ефективності електронно-платіжної діяльності. Кластерний аналіз загалом підтвердив результати комплексної оцінки ефективності електронно-платіжної діяльності банків. Станом на кінець 2022 р. 12 банків перебували на задовільному рівні ефективності електронно-платіжної діяльності.

У розділі на основі проведеного дослідження запропоновано та проаналізовано 54 показники для оцінки рівня цифровізації банків у межах 5 груп складових, зокрема: представленості банків у цифрових медіа та соціальних мережах; популярності офіційних сайтів банків; активності використання мобільних додатків банків для фізичних осіб; бізнес-додатків банків (для юридичних осіб); інших мобільних додатків банків (Android версії).

На основі комбінації методу Фішберна та адитивної згортки проведено інтегральну оцінку рівня цифровізації банківської діяльності для 61 банку України. Установлено, що станом на 01 липня 2023 р. за рівнем цифровізації діяльності ПриватБанк є лідером та єдиним банком, що входить до категорії банків з дуже високим рівнем цифровізації, посідаючи за всіма складовими цифровізації перше місце на банківському ринку України. Відставання інших банків є надто суттєвим і підтверджується відсутністю банків з високим рівнем цифровізації. З інтегральною оцінкою від 0,31 до 0,46 у категорію банків із середнім рівнем цифровізації увійшли 6 банків (Monobank, Ощадбанк, Райффайзен Банк, ПУМБ, УКРСИББАНК, А-БАНК). Також 48 банків характеризуються низьким рівнем цифровізації, а 12 – дуже низьким рівнем цифровізації діяльності. Загалом, лише 10,5 % банків в Україні знаходяться на прийнятному рівні цифровізації (рис. 10).

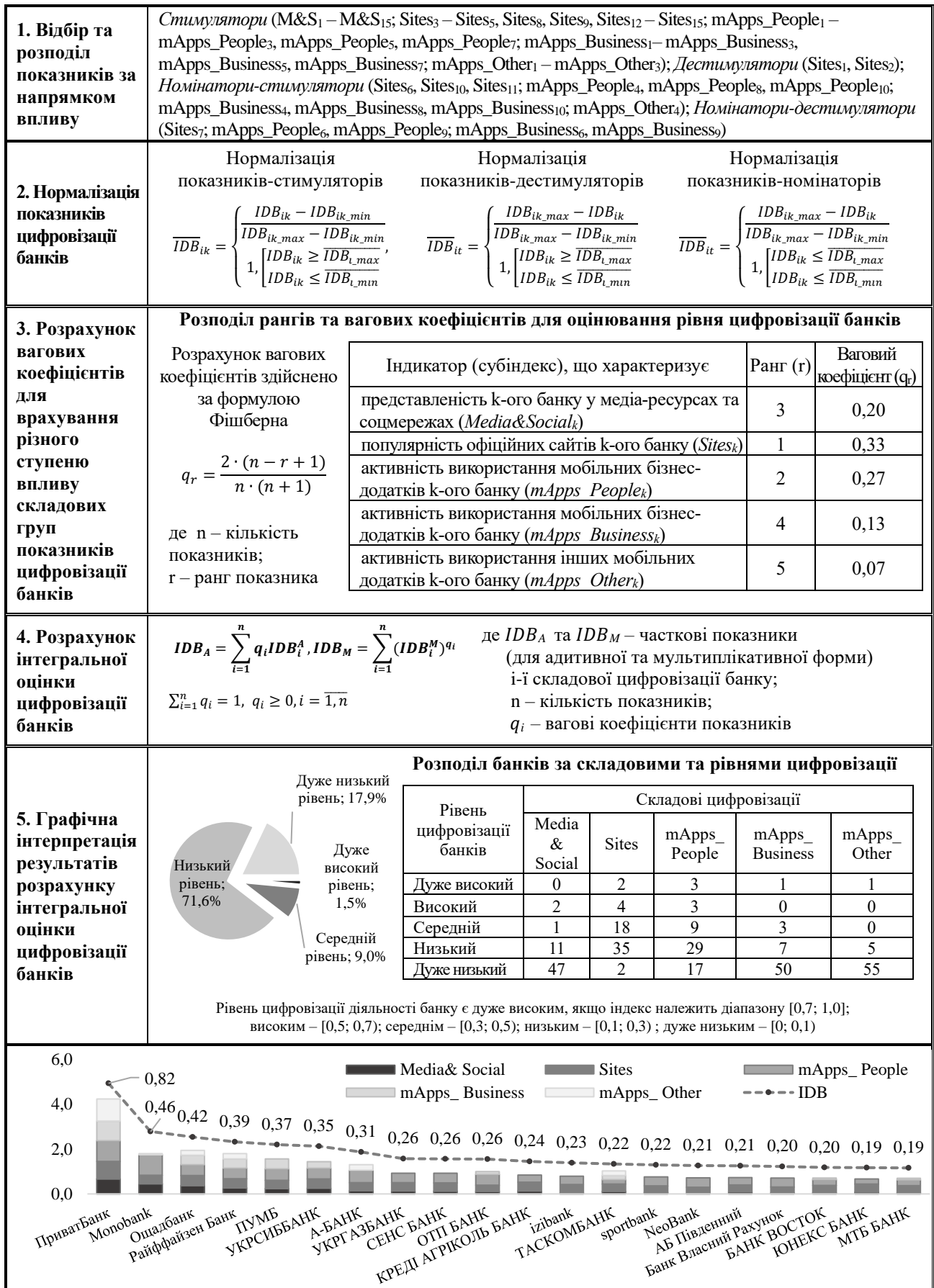

Рисунок 10 – Оцінювання рівня цифровізації діяльності банків

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової задачі, що полягає в розробленні теоретико-методологічних засад і методичного підґрунтя розвитку сфери цифрових фінансових послуг в умовах формування цифрової економіки.

За результатами проведеного дослідження зроблено такі висновки:

1. Складовими теоретичної моделі інтернет-економіки є: ІКТ як продукт інформаційного суспільства, що відображає ставлення державних інституцій до інновацій, запит суспільства на технологічний розвиток та рівень глобалізації на ринках товарів і послуг; інтернет, що обумовив трансформацію індустріальної економіки, змінивши способи збору, обробки й обміну інформацією, ведення комунікації, споживання товарів та послуг; інтернет-бізнес як мережева форма організації підприємницької діяльності, до переваг якої віднесено: швидке масштабування діяльності, інтерактивну форму взаємодії зі споживачами, гнучкість бізнес-процесів, створення клієнтоорієнтованих продуктів та послуг.

2. Цифрова економіка є різновидом економіки, що передбачає процес створення та передачі цифрової послуги або продукту як результату інноваційного поєднання цифрових даних, цифрових технологій і людського капіталу, які здійснюються мережевими компаніями й цифровими платформами та екосистемами. Формування і розвиток цифрової економіки залежать від таких компонентів: засоби створення і розповсюдження цифрового продукту; пристрої прийому і обробки контенту; пропускна здатність мережі для передачі контенту; легкий та зрозумілий інтерфейс пристроїв для споживання цифрового продукту.

3. Цифрові платформи є компаніями цифрової економіки, що формують архітектуру цифрового простору для створення цінності користувачами, спираючись на використання цифрових технологій та правил взаємодії з розробниками і надавачами цифрових послуг та продуктів. Успішність цифрових платформ залежить від розвитку її складових. Руйнівна роль цифрових платформ характеризується особливістю створення ними цінності для користувачів у межах розбудови цифрових бізнес-моделей, які передбачають активне використання цифрових технологій, можливостей усунення посередництва, бездоганний клієнтський досвід та переваги мережових ефектів.

4. Складовими рейтингів (індексів), які визначають розвиток цифрової економіки в країні є: рівень якості навчання, освіти та науки; технологічні умови та сприятливість нормативно-правової бази для розвитку цифрових індустрій; наявність розвиненого фінансового ринку, венчурного капіталу та інклюзивність ринку фінансових послуг; цифрова грамотність населення; готовність бізнесу і державних інституцій інвестувати у передові цифрові технології. Аналіз рівня сформованості та розвитку цифрової економіки в країнах світу охоплює індикатори в межах груп показників: базові інфраструктурні елементи цифрової економіки; сектори з цифровою підтримкою; сектори цифрових технологій, що формують передумови для розвитку цифрових продуктів та послуг.

5. Проведений аналіз підривного впливу цифрових технологій на суб'єктів економічної діяльності дозволив обґрунтувати переваги від їх розвитку (підвищена безпека та прозорість фінансових транзакцій, операційна ефективність компаній та покращена зручність для користувачів, зростання персоналізації цифрових послуг та якості обслуговування клієнтів, автоматизація бізнес-процесів та аналітика для прийняття управлінських рішень), а також потенційні ризики (загрози кібершахрайства та цифрового злону, неправомірне використання конфіденційних даних, захист прав споживачів цифрових послуг).

6. Аналіз світових рейтингів та індексів розвитку цифрової економіки засвідчив відставання України від країн ЄС та інших східноєвропейських сусідів. Слабкими сторонами є невисокі показники: витрат домогосподарств та компаній на ІТ-послуги, наявності веб-сайтів, користування аналізом великих даних та хмарними технологіями суб'єктами господарювання. Методом розрахунку індексних інтегральних показників здійснено комплексну оцінку рівня сформованості цифрової економіки в Україні. Розрахунок довів триваючий процес формування та розвитку цифрової економіки в Україні та найвищі темпи зростання серед європейських країн за період 2012-2020 рр.

7. Проведений аналіз дозволив охарактеризувати сутність цифрових послуг як виду економічної діяльності щодо купівлі-продажу інтегрованого сервісно-цифрового продукту у формі цифрової транзакції, в основу якого покладено створення та розподіл цінності для споживача у матеріальній чи нематеріальній формі за допомогою цифрових технологій. Склад та структура цифрової послуги, а також «сила» її синергетичного ефекту визначаються сформованим дизайном цифрової послуги, що передбачає її розгляд у контексті впливу на бізнес-середовище, взаємодію зі споживачами та рівнем використовуваних технологій.

8. Фінансові послуги є видом економічної діяльності щодо купівлі-продажу фінансового продукту, пов'язаного з рухом фінансових активів (ресурсів), в основі якого споживча цінність у матеріальній чи нематеріальній формі, що виникає як результат спільної взаємодії суб'єктів ринку фінансових послуг. Запропонована концептуальна модель надання фінансової послуги має дворівневу структуру й охоплює процеси: руху фінансових активів (ресурсів) за посередництва фінансових установ; купівлі-продажу фінансових продуктів. Ці рівні взаємозалежні і одночасно впливають на успішність фінансової установи.

9. У результаті дослідження сферу фінансових технологій (фінтеху) охарактеризовано як бізнес-напрямок у межах зростаючої цифрової економіки, який об'єднує діяльність інноваційних компаній з різних галузей економіки щодо використання цифрових технологій як інструменту, що сприяє удосконаленню процесів надання та створення нових клієнтоорієнтованих цифрових фінансових послуг та продуктів. Успішність фінтеху залежить від рівня розвитку відповідної екосистеми як сукупності взаємопов'язаних елементів, одночасна наявність, рівень розвитку та ступінь взаємодії яких забезпечують появу і зростання інноваційних компаній та фінансових інновацій.

10. З урахуванням специфічних рис послуг в умовах цифрової економіки запропоновано визначення цифрових фінансових послуг як виду економічної діяльності в умовах цифрової економіки, що стосується купівлі-продажу фінансових послуг (продуктів) у формі цифрової транзакції, в основу якого покладено процес створення та розподілу цінності для споживача у матеріальній чи нематеріальній формі за допомогою цифрових технологій, що виникає як результат спільної взаємодії суб'єктів ринку фінансових послуг. Обґрунтовано методологічні засади фінтех-ландшафту як спільного і взаємозалежного простору, який охоплює діяльність фінтех-компаній при наданні цифрових фінансових послуг, а також представників фінтеху, які формують та забезпечують функціонування фінтех-інфраструктури, комбінуючи цифрові технології з метою підвищення якості та довіри до цифрових фінансових послуг.

11. Цифровий банкінг є важливим напрямком фінтеху. Його розвиток має суттєвий вплив на зростання відкритої цифрової економіки та еволюцію ролі банку від монопольного агрегатора клієнтських даних до невід'ємної архітектурно-технологічної складової розвитку сфери фінансових технологій та формування нової цінності для клієнта в межах різновидів відкритого банкінгу, що здійснюється через тенденції до відкриття і «шеринг» фінансових даних між різними суб'єктами економіки для створення нових цифрових клієнтоорієнтованих продуктів та послуг.

12. Для аналізу передумов цифровізації банківської діяльності в Україні проведено комплексну оцінку ефективності електронно-платіжного сегменту банківського сектора України за трьома групами індикаторів, що показують стан та динаміку: безготівкових операцій та платежів; використання платіжних карток та здійснення операцій з електронними грошима; платіжної банківської інфраструктури. Розрахунки засвідчили тенденцію стійкого зростання комплексного показника у період з 2015 по 2021 рр. та відчутне падіння у 2022 р. Методом розрахунку функції бажаності Харрінгтона виявлено зростання «якості» функціонування електронно-платіжного сегменту банківського сектора за період 2015-2022 рр.

13. Наслідком формування цифрової економіки й відповідного розвитку сфери фінтеху та цифрових фінансових послуг є ряд тенденцій, що визначають трансформації на ринку фінансових послуг. Серед таких: демократизація та інклюзивність фінансових послуг, конс'юмеризація фінансових послуг, автоматизація та віртуалізація фінансових послуг, дезінтермедіація та дезагрегація фінансових послуг, поширення вбудованих фінансових послуг, пропозиція фінансових послуг BigTech-компаніями, кооперація та партнерство між надавачами фінансових послуг.

14. Вплив BigTech-компаній на трансформацію ринку фінансових послуг має як стимулюючий, так і ризиковий характер стосовно споживачів та інших надавачів фінансових послуг. Вихід на ринок фінансових послуг BigTech-компаній зумовлений як комплексом внутрішніх мотивацій BigTech-компанії у просуванні ключового цифрового продукту, так і переліком зовнішніх драйверів,

сформованих зі сторони запитів споживачів цифрових послуг (попиту) та наявності потенціалу у BigTech-компаній ці запити задовольнити (пропозиції).

15. Кооперація та партнерство є фактором стратегічних змін на ринку цифрових фінансових послуг. Найбільш поширені форми партнерства між фінтех-компаніями і традиційними фінансовими установами: канал, постачальник, сателіт, злиття та поглинання, венчурне фінансування, фінтех-акселерація, фінтех-хакатон. Наслідком розвитку коопераційно-партнерських відносин є: зростання фінансової інклюзії на ринку; поява кращих цінових пропозицій; упровадження кастомізованих та комплексних фінансових послуг та продуктів; зростання довіри споживачів до цифрових фінансових послуг; покращення системи аналітики клієнтських даних; поява нових клієнтських ніш, бізнес-моделей та способів монетизації діяльності.

16. За допомогою методу головних компонент та бінарних розрахунків оцінено ефективність електронно-платіжної діяльності банків в Україні. Виявлено, що на кінець 2022 р. лише одинадцять банків характеризувалися достатнім рівнем ефективності електронно-платіжної діяльності. Серед них лише три банки мали високий (ПриватБанк та Ощадбанк) та середній (Райффайзен Банк) рівні ефективності електронно-платіжної діяльності. Кластерний аналіз, проведений з використанням алгоритму побудови самоорганізаційних карт Кохонена, у цілому підтвердив результати комплексної оцінки ефективності електронно-платіжної діяльності банків. Станом на кінець 2022 р. 12 із 61 банку мали прийнятний (задовільний) рівень ефективності електронно-платіжної діяльності.

17. Обґрунтовано показники для оцінки рівня цифровізації банків в Україні у межах п'яти груп складових, які характеризують: представленість банків у цифрових медіа та соціальних мережах; популярність офіційних сайтів банків; активність використання мобільних додатків банків для фізичних осіб; активність використання мобільних бізнес-додатків банків (для юридичних осіб); активність використання інших мобільних додатків банків (Android версії).

18. Комбінацією інструментів методу Фішберна та адитивної згортки проведено інтегральну оцінку рівня цифровізації банківської діяльності для 61 банку України. Установлено, що лише кожен десятий банк в Україні має прийнятний рівень цифровізації діяльності: ПриватБанк – єдиний у категорії банків з «дуже високим рівнем цифровізації». До категорії банків із «середнім рівнем цифровізації» увійшли 6 банків, 48 банків мали «низький рівень цифровізації», а 12 – «дуже низький рівень цифровізації» банківської діяльності. Порівняльний аналіз комплексних показників, що системно засвідчують інтегральні рівні цифрової, електронно-платіжної та фінансової діяльності банків дозволив виділити такі групи банків в Україні в контексті їх можливостей успішного розвитку в умовах формування цифрової економіки: «Банки цифрові лідери» (1 банк), «Ефективні банки із середнім рівнем цифрової чи/та фінансової діяльності» (8 банків) та «Банки із низьким рівнем цифровізації та фінансової діяльності» (52 банки).

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ

Загальна кількість опублікованих праць – 62. У списку подані основні з них.

Монографії

1. Семенов А. Ю., Семенов В. В. Довіра до фінансових установ як запорука розвитку фінансової системи України. *Теоретико-методологічні засади розвитку фінансової системи України на основі інноваційно-інвестиційних стратегій* : колективна монографія / ред.: Т. Д. Косова, Н. О. Слободянюк. Кривий Ріг: ДонНУЕТ, 2019. С. 171–180. (0,57 друк. арк.). *Особистий внесок: обґрунтовано сутність довіри до фінансових установ та визначено її рівень в Україні (0,3 друк. арк.).*
2. Semenog A., Vasilyeva T., Klochko O. Theoretical fundamentals of functioning of banks as intermediaries on financial market. *Impact of Transparency of Public Finances on the Level of Corruption in Ukraine* / ed. T. Savchenko, A. Bukhtiarova. Szczecin: Centre of Sociological Research, 2019. P. 74–92. DOI: 10.14254/978-83-952923-4-7/2019. (0,8 друк. арк.). *Особистий внесок: обґрунтовано сутність і значення банків на фінансовому ринку (0,3 друк. арк.).*
3. Semenog A. The essence and features of the state financial security management process. *Financial Security and Information from Financial Markets* / ed. A. Plastun. Szczecin: Centre of Sociological Research, 2019. P. 11–19. DOI: 10.14254/978-83-952923-6-1/2019. (0,57 друк. арк.).
4. Shkolnyk I., Semenog A. Formation of the digital economy theory in the works of N. Negroponte and D. Tapscott. *Business Risk in Changing Dynamics of Global Village 2* / ed. N. Marynenko, P. Kumar, I. Kramar. Nysa: Publishing House of University of Applied Sciences, 2019. P. 472–483. (0,98 друк. арк.). *Особистий внесок: обґрунтовано сутність та особливості цифрової економіки у роботах Д. Тапскотта (0,5 друк. арк.).*

Публікації в зарубіжних наукових виданнях

5. Brychko M., Semenog A. Efficiency as a new ideology of trust-building corporate governance. *Business and Economic Horizons (Scopus, Web of science та ін.)*. 2018. Vol.14, Issue 4. P. 913–925. DOI: 10.15208/beh.2018.62. (1,18 друк. арк.). *Особистий внесок: запропоновано складові концепції ефективності довірчого корпоративного управління в контексті можливостей його використання при наданні фінансових послуг (0,55 друк. арк.).*
6. Dluhopolskyi O., Pakhnenko O., Lyeonov S., Semenog A., Artyukhova N., Cholewa-Wiktor M., Jastrzebski W. Digital Financial Inclusion: COVID-19 Impacts and Opportunities. *Sustainability (Scopus, Web of science та ін.)*. 2023. Vol. 15, 2383. DOI: <https://doi.org/10.3390/>. (2,16 друк. арк.). *Особистий внесок: здійснено підбір, обґрунтування й розрахунок показників для оцінки індексу цифрової фінансової інклюзії (0,4 друк. арк.).*

Публікації у наукових фахових виданнях

7. Shkolnik I., Bukhtiarova A., Semenog A. Economic modeling of assessment of Ukrainian banking system. *Financial and credit activity: problems of theory and practice* (**Web of science** та ін.). 2017. Vol. 2 (23). P. 337–344. (0,6 друк. арк.). *Особистий внесок: запропоновано науково-методичний підхід оцінювання ефективності функціонування банківської системи України за допомогою узагальненої функції Харрінгтона (функції бажаності) (0,2 друк. арк.).*
8. Bukhtiarova A., Hayriyan A., Bort N., Semenog A. Modeling of FinTech market development (on the example of Ukraine). *Innovative Marketing* (**Scopus** та ін.). 2018. Volume 14, issue 4, 34-45. DOI: 10.21511/im.14(4).2018.03. (1,07 друк. арк.). *Особистий внесок: запропоновано науково-методичний підхід розрахунку регресійної моделі розвитку фінтех-ринку в Україні (0,25 друк. арк.).*
9. Семенов А. Ю., Цирулик С. В. Зарубіжний досвід регулювання Fintech послуг. *Проблеми системного підходу в економіці* (Index Copernicus та ін.). 2018. Вип. 5 (67). С. 186–193. DOI: <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2018-5-31>. (0,77 друк. арк.). *Особистий внесок: представлено аналіз зарубіжного досвіду регулювання сфери фінтех (0,4 друк. арк.).*
10. Семенов А. Ю., Цирулик С. В. Тенденції розвитку Fintech послуг на світовому та вітчизняному ринках фінансових послуг. *Бізнес Інформ* (RePEC та ін.). 2018. №10. С. 327–334. (0,75 друк. арк.). *Особистий внесок: представлено аналіз передумов розвитку сфери фінтех-послуг (0,4 друк. арк.).*
11. Семенов А. Ю. Концептуальні засади розвитку цифрових платформ в умовах формування цифрової економіки. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»* (Index Copernicus та ін.). 2019. № 14 (42). С. 21–26. DOI: [https://doi.org/10.25264/2311-5149-2019-14\(42\)-21-26](https://doi.org/10.25264/2311-5149-2019-14(42)-21-26). (0,73 друк. арк.).
12. Семенов А. Ю. Екосистеми цифрових платформ як фактор трансформації бізнесу в умовах цифрової економіки. *Вісник КНУТД. Серія Економічні науки* (Google Scholar та ін.). 2019. № 4 (137). С. 39–50. DOI: <https://doi.org/10.30857/2413-0117.2019.4.4>. (0,96 друк. арк.).
13. Семенов А. Ю. Інтернет-економіка: еволюція від теорії інформаційного до мережевого суспільства. *Соціально-економічні проблеми і держава* (Google Scholar та ін.). 2019. Вип. 2 (21). С. 27–39. DOI: <https://doi.org/10.33108/sep2019.02.027>. (0,95 друк. арк.).
14. Bukhtiarova A., Semenog A., Razinkova M., Nebaba N., Haber J. A. Assessment of financial monitoring efficiency in the banking system of Ukraine. *Banks and Bank Systems* (**Scopus** та ін.). 2020. Vol. 15(1), 98-106. DOI:10.21511/bbs.15(1).2020.10. (0,9 друк. арк.). *Особистий внесок: запропоновано науково-методичний підхід розрахунку ефективності фінансового моніторингу банківської системи в Україні (0,2 друк. арк.).*

15. Kremen V., Semenog A., Kremen O. Improvement of financial supervision on the basis of international principles implementation. *Financial and credit activity: problems of theory and practice* (**Web of science** та ін.). 2020. Vol. 1, No. 32. P. 34–44. DOI: 10.18371/fcaptr.v1i32.200284. (1,07 друк. арк.). *Особистий внесок: здійснено підбір та розрахунок показників для розрахунку узагальненої оцінки відповідності фінансового нагляду в країні міжнародним принципам* (0,30 друк. арк.).
16. Семенов А. Ю. Аналіз світових рейтингів оцінки формування та розвитку цифрової економіки та місце України в них. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Економіка і менеджмент»* (Google Scholar та ін.). 2020. №43. С. 38–43. DOI: <https://doi.org/10.32841/2413-2675/2020-43-6>. (0,76 друк. арк.).
17. Семенов А. Ю. Стан розвитку та формування цифрової економіки в Україні. *Проблеми системного підходу в економіці* (Index Copernicus та ін.). 2020. №3(77). Ч.1. С. 70–77. DOI: <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2020-3-10>. (0,88 друк. арк.).
18. Семенов А. Ю. Цифрові технології в умовах формування цифрової економіки. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка» : науковий журнал* (Index Copernicus та ін.). Острог : Вид-во НаУОА, вересень 2020. № 19 (47). С. 20–28. DOI: 10.25264/2311-5149-2020-19(47)-20-28. (1,06 друк. арк.).
19. Семенов А. Ю. Порівняльний аналіз економічної сутності традиційних та фінансових послуг. *Проблеми системного підходу в економіці* (Index Copernicus та ін.). 2021. №4 (84). С. 27–36. DOI: <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2021-4-4>. (1,09 друк. арк.).
20. Семенов А. Ю. Розвиток фінтеху: тенденції та наслідки для ринку фінансових послуг. *Бізнес Інформ* (RePEC та ін.). 2021. №8. С. 173–183. DOI: 10.32983/2222-4459-2021-8-173-183. (1,18 друк. арк.).
21. Семенов А. Ю. Сутність, ознаки та концептуальна модель надання фінансових послуг. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка» : науковий журнал* (Index Copernicus та ін.). Острог : Вид-во НаУОА, вересень 2021. № 22 (50). С. 66–74. DOI: 10.25264/2311-5149-2021-22(50)-66-74. (0,98 друк. арк.).
22. Семенов А. Ю. Теоретико-методологічне обґрунтування сутності фінтеху в контексті формування цифрової економіки. *Modern Economics* (Google Scholar та ін.). 2021. № 30. С. 177–184. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V30\(2021\)-28](https://doi.org/10.31521/modecon.V30(2021)-28). (0,84 друк. арк.).
23. Семенов А. Ю. Цифрові фінансові послуги як основний продукт діяльності фінтех-компаній. *Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка* (Google Scholar та ін.). 2021. № 4. С. 142–152. (0,96 друк. арк.).
24. Bukhtiarova A., Semenog A., Mordan Y., Kremen V., Balatsky Y. Modeling the dynamic patterns of banking and non-banking financial intermediaries' performance. *Banks and Bank Systems* (**Scopus** та ін.). 2022. Vol. 17(1), 49-66.

DOI:10.21511/bbs.17(1).2022.05. (1,06 друк. арк.). *Особистий внесок: здійснено розрахунок показників для моделювання динаміки патернів банківських та небанківських фінансових посередників (0,25 друк. арк.).*

25. Shkolnyk I., Tkachenko D., Kremen V., Bukhtiarova A., Semenog A. Deposit insurance development (on the example of Ukraine). *Banks and Bank Systems (Scopus та ін.)*. 2022. Vol. 17(4). P. 99-115. DOI:10.21511/bbs.17(4).2022.09. (1,67 друк. арк.). *Особистий внесок: здійснено обґрунтування показників періодизації розвитку системи страхування вкладів (0,3 друк. арк.).*
26. Семенов А. Ю. Склад та структура фінтех-ландшафту як простору з надання цифрових фінансових послуг. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»: науковий журнал (Index Copernicus та ін.)*. Острог: Вид-во НаУОА. 2022. № 25 (53). С. 110–116. DOI: 10.25264/2311-5149-2022-25(53)-110-116. (0,85 друк. арк.).

Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

27. Семенов А. Ю. Інтеграційні процеси на ринку фінансових послуг України. *Інструменти фінансово-кредитного розвитку економіки України та її регіонів* : зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф. мол. уч. і студ., м. Луцьк, 1 квітня 2016 р. Луцьк: РВВ Луцького НТУ, 2016. С. 180–182. (0,14 друк. арк.)
28. Семенов А. Ю. Вплив інформаційного суспільства на розвиток фінансових послуг. *Побудова інформаційного суспільства: ресурси і технології* : матеріали XVII Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 27 вересня 2018 р. Київ : УкрІНТЕІ, 2018. С. 122–126. (0,25 друк. арк.).
29. Семенов А. Ю. Теоретичні засади функціонування цифрової економіки. *Цифрова економіка та інформаційні технології*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 15-16 квітня 2020 р. Київ, 2020. С. 267–269. (0,17 друк. арк.).
30. Семенов А. Ю. Теоретичне обґрунтування сутності цифрових фінансів. *Проблеми та перспективи розвитку фінансово-кредитної системи*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Суми, 22–24 листопада 2021 р. Суми, 2021. С. 158–161. (0,17 друк. арк.).
31. Семенов А. Ю. Аналіз сутності фінтеху за допомогою модифікованого методу запитань. *Формування механізму зміцнення конкурентних позицій національних економічних систем у глобальному, регіональному та локальному вимірах* : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф., м. Тернопіль, 01-02 червня 2022 р. Тернопіль, 2022. С. 115–118. (0,19 друк. арк.).
32. Семенов А. Ю. Фінтех-екосистема: складові успішного розвитку. *Цифрові трансформації та інноваційні технології в економіці: виклики, реалії, стратегії* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. м. Суми, 17-19 червня 2022 р. Суми : Сумський державний університет. С. 43–46. (0,22 друк. арк.).

Відповідальний за випуск
доктор економічних наук, професор
Школьник Інна Олександрівна

Підписано до друку 01.02.2024.
Формат 60×90/16. Ум. друк. арк. 2,0. Обл.-вид. арк. 1,9.
Тираж 100 пр. Зам. №

Видавець і виготовлювач
Сумський державний університет
вул. Харківська, 116, м. Суми, 40007
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3062 від 17.12.2007